

Benedikt XVI.

Caritas in veritate

Láska v pravdě

Encyklika o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě

Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2009

© Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2009

Czech edition © Karmelitánské nakladatelství, s. r. o., Kostelní Vydří, 2009

Veškerá práva původního nakladatele (*Libreria Editrice Vaticana*) jsou vyhrazena. Bez jeho písemného souhlasu nesmí nikdo tuto encykliku dále šířit ani překládat.

ISBN 978-80-7195-414-9

Encyklika

CARITAS IN VERITATE

papeže
Benedikta XVI.

biskupům,
kněžím a jáhnům,
Bohu zasvěceným osobám,
věřícím laikům
a všem lidem dobré vůle

**O integrálním lidském rozvoji
v lásce a v pravdě**

z 29. června 2009

Obsah

Úvod

První kapitola

Poselství encykliky *Populorum progressio*

Druhá kapitola

Rozvoj člověka v naší době

Třetí kapitola

Bratrství, ekonomický rozvoj a občanská společnost

Čtvrtá kapitola

Rozvoj národů, práva a povinnosti, životní prostředí

Pátá kapitola

Spolupráce lidské rodiny

Šestá kapitola

Rozvoj národů a technika

Závěr

Zkratky

AAS Acta Apostolicae Sedis, Roma 1909nn

ibid. tamtéž

loc. cit. výše citované místo

Úvod

1. Caritas in veritate, láska v pravdě, kterou Ježíš Kristus dosvědčil svým pozemským životem a zejména svou smrtí a vzkříšením, je hlavní hnací silou pravého rozvoje každé lidské osoby i celého lidstva. Láska – *caritas* – je mimořádná síla, která podněcuje lidi, aby se odvážně a velkodušně zasazovali o spravedlnost a pokoj. Je to síla, která má svůj původ v Bohu, věčné Lásce a absolutní Pravdě. Každý nalézá své dobro, když přijme plán, který s ním Bůh má, aby ho v plnosti uskutečnil: v tomto plánu nachází svou pravdu a přilnutím k této pravdě se stává svobodným (srov. *Jan* 8,22). Bránit pravdu, pokorně a přesvědčivě ji předkládat a svým životem ji dosvědčovat jsou tedy náročné a nezastupitelné formy lásky, která „se raduje, když lidé žijí podle pravdy“ (*1 Kor* 13,6). Všichni lidé vnímají vnitřní podnět k opravdové lásce: láska a pravda je nikdy úplně neopouštějí, protože jsou povoláním, které vložil Bůh každému člověku do srdce i mysli. Ježíš Kristus očišťuje a osvobozuje touhu po lásce a pravdě od našich lidských ubohostí a v plnosti nám zjevuje iniciativu lásky a plán pravého života, který pro nás Bůh připravil. V Kristu se *láska v pravdě* stává Tváří jeho Osoby i povoláním pro nás, abychom milovali své bližní v pravdě jeho plánu. On sám je totiž Pravda (srov. *Jan* 14,6).

2. Láska je základní cestou sociální nauky církve. Veškerá odpovědnost a závazky vyplývající z této nauky vycházejí z lásky, která je podle Ježíšova učení shrnutím celého Zákona (srov. *Mt* 22,36–40). Láska dává skutečný obsah osobnímu vztahu k Bohu a k bližnímu; láska je základ nejenom mikrovztahů (s přáteli, s členy rodiny nebo v rámci malých skupin), ale také makrovztahů (společenských, ekonomických, politických). Pro církev, která se řídí evangeliem, je láska vším, neboť, jak učí svatý Jan (srov. *1 Jan* 4,8.16) a jak jsem připomněl ve své první encyklice, „Bůh je láska“ (*Deus caritas est*): *Z Boží lásky všechno pochází, v ní vše nachází svůj tvar a všechno k ní směřuje*. Láska je největším darem, který Bůh lidem dal, je jeho zaslíbením a naší nadějí.

Jsem si vědom toho, jak láska byla a neustále je překrucována a zbavována smyslu, i s tím souvisejícího rizika, že zůstane nepochopena, že bude vylučována z etického prožívání a že bude v každém případě bráněno uznat její skutečnou hodnotu. Ve společenské, právní, kulturní, politické a ekonomické oblasti – tedy tam, kde toto nebezpečí hrozí nejvíce – je láska snadno označována za bezvýznamnou pro interpretaci a zorientování morální odpovědnosti. Z toho plyne potřeba spojovat lásku s pravdou nejen ve směru naznačeném svatým Pavlem (*Ef* 4,15), tedy „pravdu v lásce“ (*veritas in caritate*), ale i v opačném, komplementárním směru, tedy „lásku v pravdě“ (*caritas in veritate*). Pravdu je třeba hledat, nalézat a vyjadřovat v „ekonomii“ lásky, a lásku je třeba zase chápat, doceňovat a uskutečňovat ve světle pravdy. Tak budeme sloužit nejen lásce osvětlované pravdou, ale také přispějeme k věrohodnosti pravdy tím, že ukážeme sílu její přesvědčivosti a opravdovosti v praktických souvislostech života společnosti. V dnešním společenském a kulturním kontextu, který pravdu relativizuje a často se k ní staví lhostejně a odmítavě, to má nemalý význam.

3. Pro své těsné spojení s pravdou může být láska považována za skutečný výraz humanity a za prvek základní důležitosti v lidských vztazích, a to i v těch, které mají veřejnou povahu. *Jen v pravdě láska zazáří* a může být opravdově prožívána. Pravda je světlem, které dává lásce smysl a hodnotu. Toto světlo je zároveň světlem rozumu i víry a skrze ně člověk poznává lásku v její přirozené i nadpřirozené pravdě. Díky němu chápe rozum význam lásky jakožto daru, přijetí a společenství. Bez pravdy láska upadá do sentimentality. Stává se prázdnou skořápkou, kterou lze dle libosti naplnit čímkoli. V kultuře bez pravdy je právě toto osudovým nebezpečím pro lásku. Láska se stává obětí nahodilých pocitů a mínění jednotlivých lidí, slovem natolik zneužívaným a zkreslovaným, že znamená až opak. Pravda vysvobozuje lásku ze sevření mezi citovostí, jež ji zbavuje vztahového a společenského obsahu, a fideismem, jež ji zbavuje lidského a univerzálního rozletu. V pravdě láska odráží osobní a zároveň veřejnou dimenzi víry v biblického Boha, který je zároveň *Agapé* i *Logos*: Láska i Pravda, Láska i Slovo.

4. Protože láska je naplněna pravdou, může ji člověk chápat v jejím hodnotovém bohatství, mít na

ní účast a sdílet ji. *Pravda* je totiž *logos*, jenž tvoří *dialog*, tedy komunikaci a společenství. Tím, že pravda umožňuje lidem vykročit z jejich subjektivních mínění a dojmů, dovoluje jim překračovat kulturní a historická omezení, vzájemně se setkávat a ocenit skutečnou hodnotu a podstatu věcí. Pravda otevírá a sjednocuje mysl každého z nás v *logu* lásky: v tom tkví poselství lásky a křesťanské svědectví o lásce. Jestliže v současném společenském a kulturním kontextu, v němž je rozšířena tendence pravdu relativizovat, žijeme lásku v pravdě, docházíme k poznání, že přijmout hodnoty křesťanství je nejen užitečný, ale přímo nezbytný prvek pro vytváření dobré společnosti a pro opravdový a integrální rozvoj člověka. Křesťanství lásky bez pravdy lze snadno zaměnit za zásobárnu ušlechtilých, pro společenské soužití jistě prospěšných, ale podružných citů. V tom případě by už Bůh ve světě neměl své skutečné a vlastní místo. Bez pravdy je láska zahrnuta do těsného prostoru zbaveného vztahů a v dialogu mezi věděním a praxí je vyloučena z plánů a procesů, jež se podílejí na lidském rozvoji v univerzálním dosahu.

5. *Caritas* je láska přijatá a darovaná. Je „milostí“ (*charis*). Jejím pramenem je nevyčerpatelná láska Otce k Synovi v Duchu Svatém. Je to láska, která na nás sestupuje od Syna. Je to láska tvůrčí, skrze niž jsme; láska výkupná, skrze niž jsme znovuzrozeni. Je to láska zjevená a uskutečněná Kristem (srov. *Jan* 13,1), která „je nám vylita do srdce skrze Ducha Svatého“ (*Řím* 5,5). Jako ti, kdo přijímají Boží lásku, jsou lidé ustanoveni k tomu, aby byli nositeli lásky, jsou povoláni učinit ze sebe nástroje milosti, aby se Boží láska šířila a aby se vytvářely svazky vzájemné lásky.

Na tuto dynamiku přijaté a darované odpovídá sociální nauka církve, která je *caritas in veritate in re sociali*: zvěst pravdy o lásce Kristově ve společnosti. Tato nauka je službou lásky, ale v pravdě. Pravda chrání a vyjadřuje osvobozující sílu lásky uprostřed stále se měnících dějinných událostí. Je to zároveň pravda víry i rozumu, v rozlišení i v součinnosti obou těchto oblastí poznání. Tato pravda je potřebná pro rozvoj, sociální blahobyt a odpovídající řešení závažných sociálně-ekonomických problémů, které trápí lidstvo. A ještě potřebnější je, aby tato pravda byla milována a dosvědčována. Bez pravdy, bez důvěry a bez lásky k pravdě neexistuje společenské svědomí ani odpovědnost. Společenské jednání se pak stává hříčkou soukromých zájmů a logiky moci, což má rozkladné účinky na společnost, tím spíše na globalizující se společnost v současných obtížných časech.

6. „*Caritas in veritate*“ je princip, od něhož se odvíjí sociální nauka církve, princip, který nabývá své účinné formy v kritériích, jimiž se řídí morální jednání. Chtěl bych tu poukázat především na dvě z nich, jež jsou zvláště zapotřebí při úsilí o rozvoj v globalizující se společnosti: *spravedlnost a společné dobro*.

V první řadě *spravedlnost*. *Ubi societas, ibi ius*: Každá společnost si vytváří vlastní systém spravedlnosti. *Láska přesahuje spravedlnost*, protože milovat znamená darovat, dávat druhému to, co je „moje“. Ale láska nikdy nepostrádá spravedlnost, která vybízí dávat druhému to, co je „jeho“, to, co mu patří z důvodu jeho bytí nebo jeho jednání. Nemohu „darovat“ druhému ze svého, aniž mu nejprve dám to, co mu náleží podle spravedlnosti. Ten, kdo druhé miluje, je k nim především spravedlivý. Spravedlnost nejenže ve vztahu k lásce naprosto není něčím cizím, nejenže není alternativou či paralelou k lásce: spravedlnost je s láskou nerozlučně spojena,¹ vnitřně k ní patří. Spravedlnost je primární cestou lásky nebo – jak řekl Pavel VI. – její „minimální mírou“,² je nedílnou součástí oné lásky konané „činem, doopravdy“ (*1 Jan* 3,18), k níž vybízí apoštol Jan. Na jedné straně láska vyžaduje spravedlnost, tedy uznání a respektování legitimních práv jednotlivců i národů. Zasaduje se o budování *lidské obce* podle práva a spravedlnosti. Na druhé straně láska spravedlnost překonává a dovršuje ji v logice daru a odpuštění.³ *Lidská obec* se nerozvíjí pouze

¹ Srov. PAVEL VI., encyklika *Populorum progressio* (26. března 1967), 22 [česky in: *Sociální encykliky 1891–1991*, Praha: Zvon, 1996, s. 236]; srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* (7. prosince 1965), 69 [*Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 243–244].

² PAVEL VI., Promluva ke Dni rozvoje (23. srpna 1968): AAS 198 (1968) 626–627.

³ Srov. JAN PAVEL II., *Není mír bez spravedlnosti, není spravedlnosti bez odpuštění*: Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2002 (8. prosince 2001) [Praha: Česká biskupská konference, 2001].

díky vztahům, založeným na právech a povinnostech, ale mnohem víc a na prvním místě díky vztahům, charakterizovaným nezištností, milosrdenstvím a společenstvím. Lásky v lidských vztazích také vždy zjevuje lásku Boží a každému úsilí o spravedlnost ve světě dodává teologální a spásanosnou hodnotu.

7. Velmi vážně musíme uvažovat také o společném dobru. Milovat někoho znamená chtít jeho dobro a účinně se o ně přičiňovat. Kromě dobra jednotlivce existuje dobro, jež se pojí s životem lidí ve společnosti: společné dobro. Je to dobro celku „nás všech“, složeného z jednotlivců, rodin a zprostředkujících skupin, které dohromady tvoří společenskou komunitu.⁴ Společné dobro není dobrem, vyhledávaným pro ně samotné, nýbrž *pro* lidi, kteří jsou součástí společenské komunity a kteří mohou pouze v ní opravdu a účinněji dosáhnout svého dobra. Chtít *společné dobro* a přičiňovat se o ně je *požadavek spravedlnosti a lásky*. Zasadovat se o společné dobro znamená jednak chránit, jednak užívat onu soustavu institucí, které právně, občansky, politicky a kulturně strukturují společenský život, jež tímto způsobem nabývá formy *polis*, „obce“. Čím více totiž usilujeme o společné dobro odpovídající skutečným potřebám našich bližních, tím účinněji je milujeme. Každý křesťan je povolán k této lásce podle svého povolání a podle toho, jak může uplatnit svůj vliv v *polis*. Tento institucionální – můžeme také říci politický – způsob lásky k bližnímu je neméně způsobilý a účinný než láska, s níž se setkává bližní přímo, bez zprostředkujících institucí *polis*. Každé úsilí o společné dobro oživované láskou má větší hodnotu než úsilí čistě světské či politické. Stejně jako každé úsilí o spravedlnost, náleží i toto k onomu svědectví božské Lásky, jež svým působením v čase připravuje věčnost. Je-li jednání člověka na zemi inspirováno a podporováno láskou, pak přispívá k budování oné univerzální *obce Boží*, k níž směřují dějiny lidské rodiny. Společné dobro a úsilí o ně v globalizující se společnosti proto nutně nabývá dimenzí celé lidské rodiny, to je společenství národů a států,⁵ a to tím, že lidské obci dávají formu jednoty a pokoje, čímž do určité míry předjímají a předobrazují ničím neomezenou *obec Boží*.

8. Velké téma rozvoje národů osvětlil jasně pravdy a jemným světlem Kristovy lásky můj ctihodný předchůdce Pavel VI., když v roce 1967 uveřejnil encykliku *Populorum progressio*. Učí zde, že život v Kristu je prvním a hlavním činitelem rozvoje,⁶ a dává nám úkol jít cestou rozvoje celým srdcem a celým rozumem,⁷ to jest s vroucností lásky a moudrostí pravdy. Právě prvotní pravda Boží lásky, nám darovaná milost, otevírá náš život pro dar a umožňuje nám doufat „v rozvoj celého člověka a celého lidstva“,⁸ „v přechod od životních podmínek méně lidských k podmínkám lidštějším“,⁹ jehož dosáhneme tím, že překonáme obtíže, na něž během cesty nutně narážíme. Po více než čtyřiceti letech od vydání této encykliky chci vzdát hold a čest památce velkého papeže Pavla VI., převzít jeho učení o *integrálním lidském rozvoji*, navázat na cestu, která byla jeho učením vytyčena, a aktualizovat je pro nynější dobu. Tento proces aktualizace začal encyklikou *Sollicitudo rei socialis*, již služebník Boží Jan Pavel II. připomněl dvacáté výročí vydání *Populorum progressio*. Podobným způsobem byla do té doby připomenuta pouze encyklika *Rerum novarum*. Po dalších dvaceti letech vyjadřuji své přesvědčení, že encyklika *Populorum progressio* si zaslouhuje, aby byla pokládána za „*Rerum novarum* naší doby“, protože osvětluje cestu sjednocujícího se lidstva.

9. Lásky v pravdě – *caritas in veritate* – je velkou výzvou pro církve ve světě postupující a pronikavé globalizace. Nebezpečí naší doby spočívá v tom, že faktickému vzájemnému propojení

⁴ Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 26 [Dokumenty II. vatikánského koncilu, s. 203].

⁵ Srov. JAN XXIII., encyklika *Pacem in terris* (11. dubna 1963) 130–141, AAS 55 (1963) 268–270 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 211nn].

⁶ Srov. PAVEL VI. *Populorum progressio*, 16: *loc. cit.*, 265 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 234].

⁷ Srov. *ibid.*, 82: *loc. cit.*, 297 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 257].

⁸ *Ibid.*, 42: *loc. cit.*, 278 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 243].

⁹ *Ibid.*, 20: *loc. cit.*, 267 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 235].

mezi lidmi a národy neodpovídá žádná etická interakce svědomí a rozumu, z níž by měl ve výsledku vzejít skutečně lidský rozvoj. Jedině *láskou, kterou osvěcuje světlo rozumu a víry*, lze dosáhnout cílů rozvoje, jež mají více lidskou a více zlidšťující hodnotu. To, aby lidé mohli sdílet statky a zdroje, z nichž vychází opravdový rozvoj, nelze zajistit jenom technickým pokrokem a jenom vztahy založenými na užitečnosti, nýbrž potenciálem lásky, která přemáhá zlo dobrem (srov. *Řím 12,21*) a která lidi v jejich svědomí a svobodě činí otevřenými pro vzájemnost.

Církev nenabízí žádná technická řešení¹⁰ a nehodlá se „nikterak vměšovat do politiky států“.¹¹ Ve všech dobách a za všech okolností má však církev ve prospěch společnosti plnit poslání pravdy odpovídající člověku, jeho důstojnosti i jeho povolání. Bez pravdy člověk upadá do empiristického a skeptického pohledu na život, není schopen se pozvednout nad všednodenní záležitosti, protože se už nezajímá o chápání hodnot – někdy dokonce ani jejich významů –, jimiž se má řídit a podle nichž se má orientovat. Věrnost člověku vyžaduje *věrnost pravdě*, která jediná je *zárukou svobody* (srov. *Jan 8,32*) a *možnosti integrálního lidského rozvoje*. Právě proto církev hledá, neúnavně hlásá a rozpoznává pravdu, kdekoli vychází najevo. Církev se tohoto poslání pravdy nikdy nemůže zřici. Její sociální nauka je pak jedinečným momentem tohoto zvěstování: je službou pravdě, která osvobozuje. Sociální nauka církve je otevřená pravdě, ať už pochází z jakékoli oblasti poznání: přijímá pravdu, spojuje do jednoho celku zlomky, v kterých ji často nachází, a obohacenou o stále nové životní zkušenosti ji předává společnosti lidí i národů.¹²

První kapitola

Poselství encykliky *Populorum progressio*

10. Novočtení encykliky *Populorum progressio* po více než čtyřiceti letech od jejího vydání nás vybízí k tomu, abychom zůstali věrní jejímu poselství lásky a pravdy a abychom ji chápali v kontextu specifického magisteria Pavla VI., obecněji pak v rámci tradice sociální nauky církve. Kromě toho je třeba promýšlet odlišné pojmy, ve kterých se problematika rozvoje podává na rozdíl od tehdejší doby. Správným hlediskem je tedy hledisko *Tradice apoštolské víry*.¹³ Bez tohoto dědictví, jež je staré a zároveň nové, by *Populorum progressio* bylo dokumentem bez kořenů a otázky rozvoje by se omezovaly jenom na sociologické údaje.

11. Vydání encykliky *Populorum progressio* následovalo bezprostředně po skončení Druhého vatikánského koncilu. Samotná encyklika poukazuje už v prvních odstavcích na svou těsnou vnitřní spojitost s koncilem.¹⁴ Dvacet let poté papež Jan Pavel II. v encyklice *Sollicitudo rei socialis* ze svého úhlu pohledu zdůraznil plodnou spojitost *Populorum progressio* s koncilem, zejména s pastorální konstitucí *Gaudium et spes*.¹⁵ I já bych tu rád připomněl důležitost Druhého vatikánského koncilu pro encykliku Pavla VI. i pro celé následující magisterium papežů v sociální oblasti. Koncil prohloubil to, co vždycky patřilo k pravdě víry, že když církev slouží Bohu, slouží světu láskou a pravdou. Právě z této vize vychází Pavel VI., aby nám sdělil dvě velké pravdy. Tou první je, že *celá církev celým svým bytím a jednáním – když hlásá evangelium, když slaví eucharistii, když koná skutky lásky – usiluje o integrální rozvoj člověka*. Církev má veřejnou roli, která se nevyčerpává v

¹⁰ Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 36 [Dokumenty II. vatikánského koncilu, s. 209–210]; PAVEL VI., apoštolský list *Octogesima adveniens* (14. května 1971), 4: AAS 63 (1971) 403–404 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 268–269]; JAN PAVEL II., encyklika *Centesimus annus* (1. května 1991), 43: AAS 83 (1991) 847 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 457–458].

¹¹ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 13: *loc. cit.* 263–264 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 233].

¹² Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve*, 76 [Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 60].

¹³ Srov. BENEDIKT XVI., Promluva na zahájení zasedání episkopátu Latinské Ameriky v Aparecidě (13. května 2007): *Insegnamenti III*, 1 (2007), s. 854–870.

¹⁴ Srov. čl. 3–5: *loc. cit.*, 258–260 [Sociální encykliky 1891–1991, 229–230].

¹⁵ Srov. JAN PAVEL II., encyklika *Sollicitudo rei socialis* (30. prosince 1987), 6–7: AAS 80 (1988) 517–519 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 360–361].

dobročinných či výchovných aktivitách: může-li církev působit ve svobodných poměrech, pak všechny své síly vkládá do služeb pokroku člověka a univerzálního bratrství. V nemálo případech je ovšem tato svoboda omezována zákazy a pronásledováními anebo tím, že se veřejná přítomnost církve redukuje jen na charitativní působení. Druhou pravdou je, že *opravdový rozvoj člověka se týká celé lidské osoby ve všech jejích dimenzích*.¹⁶ Bez perspektivy věčného života postrádá lidský pokrok v tomto světě rozlet. Zůstává-li uzavřen uvnitř dějin, hrozí mu, že se omezí na pouhé hromadění majetku; lidstvo pak ztrácí odvahu přijímat vyšší dobra a ujímat se velkodušných a nezištných iniciativ, k nimž vybízí univerzální láska. Člověk se nerozvíjí pouze svými vlastními silami a zároveň mu rozvoj není dán jednoduše jako cosi vnějšího. Během dějin se často setkáváme s názorem, že vytvoření institucí stačí lidstvu k naplnění jeho práva na rozvoj. Do těchto institucí se bohužel vkládala přílišná důvěra, jako by byly schopny dosáhnout kýženého cíle automaticky. Instituce samotné ve skutečnosti nestačí, protože integrální lidský rozvoj je především povoláním, a vyžaduje tedy od každého svobodné a solidární přijetí odpovědnosti. Takovýto rozvoj kromě toho vyžaduje transcendentní vizi lidské osoby, potřebuje Boha. Bez Boha je rozvoj buď popírán, nebo vydán pouze do rukou člověka; ten přitom podléhá klamně domněnce, že sám sebe může spasit, a nakonec prosazuje odlidštěné formy rozvoje. Avšak jedině setkání s Bohem umožňuje nevidět „v tom druhém jen druhého“,¹⁷ ale rozeznávat v něm božský obraz a tak druhého opravdu objevit a dozrát k lásce, která se „stává starostí o druhého a péčí o něho“.¹⁸

12. Spojitost encykliky *Populorum progressio* a Druhého vatikánského koncilu neznamena nějaký zlom mezi sociálním magisteriem Pavla VI. a jeho předchůdců na Petrově stolci, neboť koncil znamená prohloubení tohoto magisteria v kontinuitě života církve.¹⁹ V tomto smyslu nepřispívá k porozumění to, jestliže je moderní sociální nauka církve abstraktně rozdělována a na papežské sociální magisterium se aplikují kategorie, které jsou mu cizí. Neexistují dva od sebe odlišné typy sociální nauky, předkoncilní a pokoncilní, ale *jedno jediné, vnitřně koherentní a zároveň stále nové učení*.²⁰ Je správné, když se poukazuje na zvláštní rys té či oné encykliky, učení toho či onoho papeže, nikdy přitom ale není možné ztrácet ze zřetele vnitřní koherentnost celku nauky.²¹ Tato koherentnost neznamena nějaký uzavřený systém, ale spíše dynamickou věrnost přijatému světlu. Sociální nauka církve osvětluje stále nové problémy světlem, které zůstává neměnné.²² Tím je zajištěn trvalý a zároveň dějinný charakter tohoto věroučného „dědictví“,²³ jež je se svými specifickými rysy součástí stále živé tradice církve.²⁴ Sociální nauka je postavena na základech, jež předali apoštolové církevním otcům a které byly následně přijaty a prohloubeny velkými křesťanskými učiteli. Tato nauka vposled odkazuje na Nového člověka, „posledního Adama“, který je „oživujícím duchem“ (*I Kor 15,45*) a zdrojem lásky, jež „nikdy nepřestává“ (*I Kor 13,8*). Tuto nauku dosvědčují svatí a ti, kdo dali svůj život za Krista Spasitele na poli spravedlnosti a pokoje. V ní je viditelně vyjádřen prorocký úkol papežů vést apoštolsky Kristovu církev a rozeznávat nové požadavky evangelizace. Proto je encyklika *Populorum progressio*, řadící se do velkého proudu Tradice, schopna nás dnes oslovit.

13. Encyklika *Populorum progressio* má kromě důležité spojitosti s celou sociální naukou církve

¹⁶ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 14: *loc. cit.*, 264 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234].

¹⁷ Srov. BENEDIKT XVI., encyklika *Deus caritas est* (25. prosince 2005), 18: AAS 98 (2006) 232 [Praha: Paulínky – Česká biskupská konference, 2006, s. 27].

¹⁸ *Ibid.*, 6: *loc. cit.*, 222 [české vydání, s. 6].

¹⁹ Srov. BENEDIKT XVI., Předvánoční promluva k Římské kurii (22. prosince 2005): *Insegnamenti I* (2005), s. 1023–1032.

²⁰ Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, 3: *loc. cit.*, 515 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 358].

²¹ Srov. *ibid.*, 1: *loc. cit.*, 513–514 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 357].

²² Srov. *ibid.*, 3: *loc. cit.*, 515 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 358].

²³ Srov. JAN PAVEL II., encyklika *Laborem exercens* (14. září 1981), 3: AAS 73 (1981) 583–584 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 307].

²⁴ Srov. TÝŽ, *Centesimus annus*, 3: *loc. cit.*, 794–796 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 416–417].

úzký vztah k celkovému magisteriu Pavla VI., zejména pak k jeho sociálnímu magisteriu. Jeho sociální učení má jistě velkou váhu: podtrhává v něm nenahraditelnost evangelia při budování společnosti ve svobodě a spravedlnosti, v duchovní a historické perspektivě civilizace inspirované láskou. Pavel VI. jasně pochopil, že sociální otázka nabyla světových rozměrů,²⁵ a postřehl vzájemnou souvislost mezi snahami o sjednocení lidstva a křesťanským ideálem jediné rodiny národů, solidární ve společném bratrství. V lidsky a křesťansky pojatém rozvoji rozpoznal jádro křesťanského sociálního poselství a křesťanskou lásku představil jako hlavní sílu, která tomuto rozvoji slouží. S touhou učinit Kristovu lásku plně viditelnou soudobému člověku se papež Pavel VI. odhodlaně vyrovnával s důležitými etickými otázkami, aniž podléhal kulturním slabostem své doby.

14. V apoštolském listě *Octogesima adveniens* z roku 1971 se papež Pavel VI. zabýval smyslem politiky a *nebezpečím utopických a ideologických vizí*, jež ohrožují etickou a lidskou dimenzi politiky. Jde o náměty, které se těsně vážou k rozvoji. Negativní ideologie bohužel neustále vzkvétají. Už Pavel VI. varoval před technokratickou ideologií, která má dnes převahu:²⁶ byl si plně vědom toho, jak velké nebezpečí hrozí, svěří-li se celý proces rozvoje pouze technice, protože pak postrádá orientaci. Technika je sama o sobě ambivalentní. V současnosti vidíme na jedné straně snahu svěřit celý proces rozvoje pouze technice. Na druhé straně jsme svědky zrodu ideologií, které užitečnost rozvoje naprosto popírají: rozvoj je považován ve své podstatě za nelidský, přinášející pouhý úpadek. Tím se však zavrhuje nejen pokroucený a nespravedlivý způsob, jímž je někdy rozvoj orientován, ale i samy vědecké objevy, které – pokud se správně užívají – představují příležitost pro růst všech. Idea světa bez rozvoje je výrazem nedůvěry v člověka a v Boha. Je tedy vážným omylem, podceňuje-li se lidská schopnost mít kontrolu nad deformacemi rozvoje nebo jestliže se zcela opomíjí, že člověk svým ustrojením touží „být více“. Ideologicky absolutizovat technický pokrok nebo se opájet vidinou lidstva, které by se navrátilo do původního stavu přirozenosti, jsou dva protichůdné způsoby, jak oddělit pokrok od jeho morálního hodnocení, a tedy zbavit nás naší odpovědnosti.

15. Další dva dokumenty Pavla VI., které se sociální naukou přímo nezabývají – encyklika *Humanae vitae* z 25. července 1968 a apoštolská exhortace *Evangelii nuntiandi* z 8. prosince 1975 – jsou velmi důležité pro vytyčení *plně lidského smyslu rozvoje, jak jej pojímá církev*. Je tedy vhodné číst i tyto texty ve spojitosti s encyklikou *Populorum progressio*.

Encyklika *Humanae vitae* zdůrazňuje jak sjednocující, tak plodivý význam sexuality: za základ společnosti považuje manželský pár – muže a ženu, kteří se vzájemně přijímají ve své odlišnosti a zároveň komplementárnosti, tedy pár otevřený pro život.²⁷ Nejde tu tedy o čistě individuální morálku. Encyklika *Humanae vitae* ukazuje na *silné propojení existující mezi etikou života a sociální etikou*, čímž učitelský úřad církve otevřel téma, které bylo postupně formulováno v řadě dalších dokumentů, naposledy v encyklice *Evangelium vitae*²⁸ Jana Pavla II. Církev s rozhodností trvá na této vazbě mezi etikou života a sociální etikou, neboť si je vědoma, že „nemůže mít pevné základy ta společnost, která na jedné straně vyhlašuje takové hodnoty, jako důstojnost osoby, spravedlnost a mír, a na druhé straně si zásadně protirečí, když přijímá a uznává různé formy neúcty k životu a násilí vůči němu, zvláště co se týče života slabých a bezmocných.“²⁹

Apoštolská exhortace *Evangelii nuntiandi* souvisí s problematikou rozvoje velmi těsně, neboť, jak

²⁵ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 3: *loc. cit.*, 258 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 229–230].

²⁶ Srov. *ibid.*, 34: *loc. cit.*, 274 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 240–241].

²⁷ Srov. čl. 8–9: AAS 60 (1968) 485–487; Benedikt XVI., Promluva k účastníkům Mezinárodního symposia Papežské Lateránské univerzity k 40. výročí encykliky Pavla VI. *Humanae vitae* (10. května 2008): *Insegnamenti* IV, 1 (2008), s. 753–756.

²⁸ Srov. JAN PAVEL II., encyklika *Evangelium vitae* (25. března 1995), 93: AAS 87 (1995) 507–508 [české vydání Praha: Zvon, 1995, s. 117].

²⁹ *Ibid.*, 101: *loc. cit.*, 516–518 [české vydání s. 126–127].

píše papež Pavel VI., „evangelizace by nebyla úplná, kdyby nebrala v úvahu i vzájemný těsný vztah mezi evangeliem a konkrétním osobním a společenským životem člověka.“³⁰ „Evangelizace a povznesení člověka – jeho rozvoj a osvobození – jsou opravdu hluboce propojeny.“³¹ Tím, že vychází z tohoto poznatku, klade Pavel VI. jasnou souvislost mezi Kristovou zvěstí a povznesením lidské osoby ve společnosti. *Svědectví o Kristově lásce v dílech spravedlnosti, pokoje a rozvoje je součástí evangelizace*, protože Ježíši Kristu, který nás miluje, leží na srdci celý člověk. Na těchto důležitých zásadách spočívá misijní aspekt³² sociální nauky církve jakožto podstatného prvku evangelizace.³³ Sociální nauka církve je zvěstí i svědectvím víry. Je nástrojem a neopomenutelným místem výchovy k víře.

16. V encyklice *Populorum progressio* nám papež Pavel VI. chtěl říci především to, že rozvoj je svým původem a ve své podstatě *povoláním*: „Podle Božího úradku se každý člověk narodil k tomu, aby se rozvíjel, protože život každého člověka je od Boha uložený úkol.“³⁴ Právě tato skutečnost je důvodem opravňujícím církev k tomu, aby se vyjadřovala k problematice rozvoje. Kdyby se totiž rozvoj týkal jen technických aspektů života člověka, a nikoli smyslu jeho putování dějinami spolu s bližními ani určení cíle této cesty, pak by církev neměla právo o něm mluvit. Pavel VI. stejně jako předtím Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*³⁵ si ovšem byl vědom, že se ujímá povinnosti, která přísluší jeho úradu, to jest aby světlem evangelia osvětloval sociální otázky své doby.³⁶

Chápat *rozvoj jako povolání* znamená jednak uznat, že se rodí z transcendentního volání, jednak to, že rozvoj sám o sobě není schopen dát si svůj poslední smysl. Nikoli bezdůvodně se slovo „povolání“ vyskytuje na dalším místě encykliky, kde čteme: „Pravý humanismus je pouze ten, který je zaměřen ke svrchovanému Bohu a uznává povolání, kterého se člověku dostalo a které dává lidskému životu pravý ráz.“³⁷ Tato vize rozvoje tvoří jádro *Populorum progressio* a stojí za všemi úvahami Pavla VI. o svobodě, pravdě a lásce v rozvoji. Je také hlavním důvodem toho, proč je tato encyklika aktuální i v současnosti.

17. Povolání je výzvou, která si žádá svobodnou a odpovědnou odezvu. *Integrální lidský rozvoj předpokládá odpovědnou svobodu* jednotlivce i národů: žádná struktura není schopna zaručit tento rozvoj, opomíjí-li lidskou odpovědnost nebo staví-li se nad ni. Ony „mesianismy plné slibů, ale vytvářející jen iluze,“³⁸ stavějí vlastní návrhy vždy na popření transcendentní dimenze rozvoje, s domnělou jistotou, že rozvojem mohou disponovat. Tato falešná jistota se obrací v slabost, protože s sebou přináší ztotočnění člověka, jež z něj dělá pouhý prostředek rozvoje. Naproti tomu pokora toho, kdo přijímá povolání, se proměňuje v pravou autonomii a činí člověka svobodným. Pavel VI. nepochybuje o tom, že rozvoj zbrzdí rozličné překážky a podmíněnosti, je si ale také jist tím, že „ať je vliv, který na něho působí, jakýkoli, každý člověk zůstává hlavním strůjcem svého úspěchu nebo selhání.“³⁹ Tato svoboda se týká jak rozvoje, který můžeme sledovat, tak zároveň případů zaostalosti, jež nejsou dílem náhody nebo dějinné nutnosti, ale plynou z lidské odpovědnosti. Právě

³⁰ *Evangelii nuntiandi* (8. prosince 1975), 29: AAS 68 (1976) 25 [české vydání Praha: Zvon, 1990, s. 24–25, překlad upraven].

³¹ *Ibid.*, 31: *loc. cit.*, 26.

³² Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, 41: *loc. cit.*, 570–572 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 397–398].

³³ Srov. *ibid.*; TÝŽ, *Centesimus annus*, 5.54: *loc. cit.*, 799.859–860 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 419–421.467–468].

³⁴ Čl. 15: *loc. cit.*, 265 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234].

³⁵ Srov. PAVEL VI. *Populorum progressio*, 2: *loc. cit.*, 258 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 229]; LEV XIII., *Rerum novarum* (15. května 1891): *Leonis XIII. P. M. Acta*, XI, Romae 1892, 97–144 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 19–56]; JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, 8: *loc. cit.*, 519–520 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 361–362]; TÝŽ, *Centesimus annus*, 5: *loc. cit.*, 799 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 419–421].

³⁶ Srov. *Populorum progressio*, 2.13: *loc. cit.*, 258.263–264 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 229.233–234].

³⁷ *Ibid.*, 42: *loc. cit.*, 278 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 243].

³⁸ *Ibid.*, 11: *loc. cit.*, 262 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 232, překlad upraven]; JAN PAVEL II. *Centesimus annus*, 25: *loc. cit.*, 822–824 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 438–439].

³⁹ *Populorum progressio*, 15: *loc. cit.*, 265 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234, překlad upraven].

proto „národy trpící hladem volají s nářkem o pomoc k národům, které mají blahobyť.“⁴⁰ Také toto je povolání, tedy výzva svobodných lidí k jiným svobodným lidem, k společnému přijetí odpovědnosti. Papež Pavel VI. živě vnímal důležitost ekonomických struktur a institucí, ale stejně tak jasně chápal, že slouží jako nástroje lidské svobody. Jen tehdy, je-li rozvoj svobodný, může být integrálně lidský: jen v prostředí odpovědné svobody může přiměřeným způsobem růst.

18. Kromě svobody *si integrální lidský rozvoj jako povolání žádá i respekt k jeho pravdě*. Povolání k pokroku pohání lidi „více pracovat, více poznávat a více mít, aby také více byli“.⁴¹ Ale právě zde je podstata problému: Co znamená ono „více být“? Pavel VI. na tuto otázku odpovídá tím, že poukazuje na podstatné charakteristiky „opravdového rozvoje“, který „musí být všestranný, to jest musí vést k rozvoji celého člověka a celého lidstva“.⁴² V soutěži různých vizí člověka, které se v dnešní společnosti nabízejí snad ještě víc než v době Pavla VI., je křesťanský pohled specifický tím, že potvrzuje a ospravedlňuje nepodmíněnou hodnotu lidské osoby a smysl jejího růstu. Křesťanské povolání k rozvoji pomáhá při úsilí o povznesení všech lidí a celého člověka. Pavel VI. napsal: „To, co považujeme za důležité, je člověk, každý člověk, každá skupina lidí a také lidstvo jako celek.“⁴³ Křesťanská víra pečuje o rozvoj, neopírá se o výsady, mocenské pozice ani o zásluhy křesťanů, které existovaly a dodnes také existují vedle přirozených omezení.⁴⁴ Víra se spoléhá pouze na Krista, k němuž se váže každé opravdové povolání k integrálnímu lidskému rozvoji. *Evangelium je základním prvkem rozvoje*, protože v něm Kristus „zjevením tajemství Otce a jeho lásky plně odhaluje člověka jemu samému“.⁴⁵ Církev vyučovaná svým Pánem zkoumá znamení času, vykládá a nabízí světu to „co má vlastního: celistvý pohled na člověka a na lidské záležitosti“.⁴⁶ Právě proto, že Bůh říká člověku své velké „ano“,⁴⁷ nemůže se člověk obejít bez otevřenosti k božskému povolání, aby uskutečňoval svůj vlastní rozvoj. Pravda o rozvoji spočívá v jeho celistvosti: pokud se netýká celého člověka a každého člověka, nelze hovořit o pravém rozvoji. To je ústřední poselství encykliky *Populorum progressio*, které platí dnes a po všechny časy. Integrální rozvoj člověka si na přirozené rovině – jako odpověď na povolání Boha Stvořitele⁴⁸ – žádá naplnění v „humanismu, který přesahuje jeho přirozenost a dává mu nejvyšší plnost života: to je nejvyšší cíl osobního rozvoje“.⁴⁹ Křesťanské povolání k tomuto rozvoji se tedy týká přirozené i nadpřirozené roviny, neboť „je-li zatemňován Bůh, pak postupně ztrácíme schopnost poznávat přirozený řád, smysl a dobro.“⁵⁰

19. Pojetí rozvoje jakožto povolání konečně obnáší *ústřední postavení lásky v tomto rozvoji*. Pavel VI. si v encyklice *Populorum progressio* všiml, že příčiny zaostalosti nejsou v první řadě materiální povahy. Vyzval nás, abychom je hledali v jiných dimenzích lidské osoby. Za prvé ve vůli, která často nedbá na požadavek solidarity; za druhé v myšlení, které ne vždy umí vůli správně orientovat. Úsilí o rozvoj vyžaduje proto „lidi moudré, přemýšlivé, hledající nový *humanismus*, který by

⁴⁰ *Ibid.*, 3: *loc. cit.*, 258 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 230].

⁴¹ *Ibid.*, 6: *loc. cit.*, 260 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 231, překlad upraven].

⁴² *Ibid.*, 14: *loc. cit.*, 264 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234].

⁴³ *Ibid.* [český překlad upraven]; srov. JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 53–62: *loc. cit.*, 859–867 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 467–473]; TÝŽ, encyklika *Redemptor hominis* (4. března 1979), 13–14: AAS 71 (1979) 282–286 [české vydání Praha: Zvon, 1996, s. 30–34].

⁴⁴ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 12: *loc. cit.*, 262–263 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 233].

⁴⁵ DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 22 [*Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 199–200].

⁴⁶ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 13: *loc. cit.*, 263–264 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234].

⁴⁷ Srov. BENEDIKT XVI., Promluva k účastníkům IV. národního sněmu Italské církve (Verona, 19. října 2006): *Insegnamenti* II, 2 (2006), s. 465–477.

⁴⁸ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 16: *loc. cit.*, 265 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234].

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ BENEDIKT XVI., Promluva k mladým lidem v Barangaroo (Sydney, 17. července 2008): *Osservatore Romano*, 18. července 2008, s. 8 [ital. vyd.] / s. 10 [něm. vyd.].

umožnil modernímu člověku najít sama sebe“.⁵¹ Ale to není všechno. Zaostalost má závažnější příčinu než nedostatek hlubšího myšlení: „nedostatek bratrství mezi jednotlivci i mezi národy“.⁵² Mohou lidé takového bratrství dosáhnout sami? Stále globalizovanější společnost z nás dělá sousedy, ale ne bratry. Rozum sám o sobě je schopen pochopit rovnost mezi lidmi a postarat se o klidné občanské soužití – nedokáže ale vytvořit bratrství. Bratrství má svůj původ v transcendentním povolání od Boha Otce, který si nás zamiloval jako první a který nás skrze Syna učí, co je bratrská láska. Pavel VI. představil různé úrovně procesu rozvoje člověka: na jeho vrchol, – poté co zmínil víru – klade „jednotu v lásce Krista, který nás všechny volá, abychom jako Boží děti měli účast na životě živého Boha, Otce všech lidí.“⁵³

20. Perspektivy, jež se encyklikou *Populorum progressio* otevírají, stále zůstávají základem, který udává ducha a směr našeho úsilí o rozvoj národů. Encyklika *Populorum progressio* opakovaně zdůrazňuje *naléhavou potřebu reformy*⁵⁴ a tváří v tvář obrovským nespravedlnostem při rozvoji národů žádá odvážné a bezodkladné činy. Tato *naléhavost je diktována také láskou v pravdě*. Kristova láska nás nutí – „*caritas Christi urget nos*“ (2 Kor 5,14). Tuto naléhavost nevnímáme jen na základě daných skutečností. Ona nevyplývá jen z překotného sledu událostí a problémů, ale i z toho, co je v sázce: uskutečnění opravdového bratrství. Tento cíl, který si žádá naši otevřenost, je velice důležitý: musíme mu nejprve do hloubky rozumět a poté se začít konkrétně a opravdu ze srdce angažovat pro to, aby současné ekonomické a sociální procesy vedly ke skutečně humánním výsledkům.

Druhá kapitola

Lidský rozvoj v naší době

21. Pavel VI. *zformuloval svou vizi rozvoje*. Termínem „rozvoj“ označoval cíl osvobodit národy především od hladu, bídy, endemických onemocnění a negramotnosti. Z hlediska ekonomického to znamenalo jejich aktivní účast na mezinárodním hospodářství za rovnocenných podmínek; z hlediska sociálního jejich vývoj směrem ke vzdělaným a solidárním společnostem; z hlediska politického upevnění demokratických režimů, schopných zajistit svobodu a mír. Když nyní po letech sledujeme rozvoj a šířící se krizi, jež postihuje současný svět, *ptáme se, nakolik byla očekávání papeže Pavla VI. naplněna* modelem rozvoje, přijatým v uplynulých desetiletích. Vidíme, že obavy církve týkající se schopností člověka založeného výlučně technicky – zda si dokáže stanovit realistické cíle a zda je schopen odpovědně zacházet s nástroji, které má – byly opodstatněné. Zisk je užitečný, slouží-li jako prostředek vedoucí k cíli, jenž mu dává smysl, ať už jde o způsob, jakým bylo zisku dosaženo, tak o jeho využití. Stane-li se zisk jediným cílem, je-li ho dosahováno nepatřičnými prostředky a bez zřetele k společnému dobru jako svému poslednímu cíli, hrozí nebezpečí, že bohatství zmizí a zrodí se chudoba. Ekonomický rozvoj, jaký si přál Pavel VI., měl produkovat reálný růst, přinášet prospěch všem a být skutečně udržitelný. Je jistě správné, že rozvoj byl a nadále zůstává pozitivním činitelem, který miliardy lidí zbavil bídy a který v poslední době dal mnoha zemím příležitost stát se účinnými aktéry mezinárodní politiky. Je však třeba přiznat, že tentýž ekonomický rozvoj zatěžovaly a stále zatěžují *deformace a dramatické problémy*, zvýrazněné navíc současnou krizí. Tato krize nás s naléhavostí staví před rozhodnutí, týkající se stále více samotného údělu člověka, který ostatně nemůže přehlížet svou přirozenost. Mocné síly techniky, síť vzájemných vztahů na celoplanetární úrovni, zhoubné důsledky špatně zvládnutých,

⁵¹ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 20: *loc. cit.*, 267 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 235].

⁵² *Ibid.*, 66: *loc. cit.*, 289–290 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 251, překlad upraven].

⁵³ *Ibid.*, 21: *loc. cit.*, 267–268 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 235–236, překlad upraven].

⁵⁴ Čl. 3.29.32: *loc. cit.*, 258.272.273 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 229–230.239–240].

vesměs spekulativních finančních operací na reálnou ekonomiku, obrovské, často určitou okolností vyvolané migrační proudy, jež jsou ale poté ponechány bez odpovídající regulace, i nekontrolované vykořisťování přírodních zdrojů: to vše nás dnes vede k zamyšlení nad nezbytnými opatřeními vedoucími k řešení těchto problémů, které jsou nejen nové – ve srovnání s těmi, jimž musel čelit papež Pavel VI. –, ale hlavně a především mají rozhodující dopad na současné i budoucí dobro lidstva. Rozličné aspekty krize, její řešení, stejně jako možný nový budoucí rozvoj, jsou stále více vzájemně propojeny a podmíněny a vyžadují nové úsilí o komplexní porozumění a *novou humanistickou syntézu*. Komplexnost a závažnost aktuální ekonomické situace nám právem působí starosti. My však musíme s realismem, důvěrou a nadějí přijmout novou odpovědnost, ke které nás volá světová scéna, již je zapotřebí hluboké kulturní obnovy a jež má znovuobjevit základní hodnoty, na nichž lze stavět lepší budoucnost. Krize nám dává za povinnost znovu si rozvrhnout naši cestu, přijmout nová pravidla, nalézt nové formy angažovanosti, stavět na dobrých zkušenostech a zavrhnout zkušenosti špatné. Tak se krize stane *příležitostí k rozlišování a novému promýšlení budoucnosti*. V tomto duchu, spíše v důvěře než s rezignací, je třeba čelit obtížím nynějšího času.

22. Rámec rozvoje je dnes mnohvrstevný a má více center. Aktérů a příčin zaostalosti nebo rozvoje je velké množství, a vinu i zásluhu je třeba rozlišovat. Tato skutečnost by nás měla přimět k tomu, abychom se osvobodili od ideologií, jež často uměle zjednodušují realitu, a abychom lidskou dimenzi těchto problémů objektivně zkoumali v jejich komplexnosti. Jak řekl už Jan Pavel II.,⁵⁵ dělicí linie mezi bohatými a chudými zeměmi není už tak zřetelná jako v době, kdy byla vydána encyklika *Populorum progressio. Světové bohatství v absolutních číslech roste, ale nerovnosti se zvětšují*. V bohatých zemích upadají do chudoby nové společenské vrstvy a nové formy chudoby tu vznikají. V chudších oblastech se některé skupiny těší z marnotratného a na konzum orientovaného „nadměrného rozvoje“, který nepřipustně kontrastuje s přetrvávající nelidskou bídou. „Pohoršení, že existují křiklavé rozdíly,⁵⁶“ stále trvá. Na jednání ekonomických a politických subjektů v bohatých – starých i nových – zemích, stejně jako v zemích chudých, je bohužel patrná korupce a nezákonnost. Mezi těmi, kdo nerespektují lidská práva pracujících, nacházíme velké nadnárodní společnosti i místní podniky. Mezinárodní pomoc často nedojde svého cíle kvůli neodpovědnosti, zaháněné jak v řetězci dárců, tak mezi příjemci. Stejně vzorce odpovědnosti nacházíme rovněž v oblasti nemateriálních či kulturních příčin rozvoje a zaostalosti. V bohatých zemích se setkáváme s s přehnanými formami ochrany poznatků, když se příliš rigidně uplatňují práva na intelektuální vlastnictví, zvláště v oblasti zdravotní péče. V některých chudých zemích zároveň přetrvávají kulturní modely a společenské normy jednání, zpomalující proces rozvoje.

23. Mnohé oblasti planety se v současnosti – byť problematicky a nesourodě – rozvinuly a zaujaly místo mezi mocnostmi, s předpokladem, že v budoucnu budou hrát důležitou roli. Je ale třeba zdůraznit, že *rozvíjet se pouze po ekonomické a technologické stránce nestačí*. Rozvoj musí být v první řadě opravdový a integrální. Vybřednutí z ekonomické zaostalosti – což je skutečnost sama o sobě pozitivní – neřeší komplexní problematiku povznesení člověka: ani v zemích, které jsou aktéry tohoto pokroku, ani v zemích už ekonomicky rozvinutých, ani v zemích dosud chudých, které mohou strádat nejen starými formami vykořisťování, ale i novými negativními důsledky, jež plynou z růstu poznamenaného deformacemi a nerovnováhou.

Poté, co se zhroutily ekonomické a politické systémy komunistických zemí východní Evropy, a poté, co se rozpadly *antagonistické bloky*, bylo třeba znovu a celkově promyslet další rozvoj. Právě po tom volal v roce 1987 papež Jan Pavel II., když poukázal na existenci těchto „bloků“ jako na jednu z hlavních příčin zaostalosti,⁵⁷ tou měrou, v jaké politika odnímala zdroje ekonomice a

⁵⁵ Srov. *Sollicitudo rei socialis*, 28: *loc. cit.*, 548–550 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 380–382].

⁵⁶ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 9: *loc. cit.*, 261–262 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 232].

⁵⁷ Srov. *Sollicitudo rei socialis*, 20: *loc. cit.*, 536–537 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 372–374].

kultuře a v jaké ideologii potlačovala svobodu. V roce 1991 – po událostech roku 1989 – žádal, aby na zhroucení těchto bloků odpověděl nový plán rozvoje, který by se týkal nejen těchto zemí, ale také Západu a těch částí světa, které se právě začaly rozvíjet.⁵⁸ Došlo k tomu jen zčásti a zůstává to nadále jako skutečný úkol, který má být splněn – snad i s využitím těch rozhodnutí, která jsou nezbytná pro překonání aktuálních ekonomických problémů.

24. Svět, jak ho měl před očima Pavel VI. – byť socializace tehdy už značně pokročila, takže papež mohl hovořit o sociální otázce, která se stala světovou –, byl mnohem méně integrovaný než svět dnešní. Ekonomické a politické aktivity se z větší části odehrávaly na jednom vymezeném území, a mohly se tedy na sebe vzájemně spoléhat. Výroba probíhala převážně v rámci národních hranic, finanční investice v zahraničí byly dosti omezené, takže politika mnoha států mohla určovat ekonomické priority a do značné míry ovládat jejich plnění nástroji, jež měla k dispozici. Encyklika *Populorum progressio* proto „veřejné moci“⁵⁹ přisuzovala centrální, byť ne výlučnou roli.

V naší době musí stát čelit omezením, která jeho svrchovanosti klade do cesty nové mezinárodní hospodářsko-obchodní a finanční prostředí. To se vyznačuje také narůstající mobilitou kapitálu a materiálních i nemateriálních výrobních prostředků. Tento nový kontext modifikoval politickou moc států.

Dnes – také díky lekci, kterou nám udílí současná ekonomická krize, nutící *veřejnou moc* bezprostředně korigovat omyly a selhání – se jako realističtější jeví *přehodnotit roli* a moc států. Obojí je třeba moudře promyslet a ocenit tak, aby veřejná moc byla schopna čelit výzvám dnešního světa, snad i s pomocí nových modelů jejího uplatňování. Jasnější vymezení úlohy veřejné moci nejspíše posílí nové formy účasti na národní i mezinárodní politice, které se uskutečňují díky organizacím působícím v rámci občanské společnosti. Je žádoucí, aby se tímto směrem prohloubil zájem občanů a rostla jejich účast na *res publica* (na věcech veřejných).

25. Ze společenského hlediska mohou systémy sociálního zabezpečení a sociální péče, jež v mnoha zemích existovaly už v dobách Pavla VI., jen stěží – a v budoucnu, za hluboce změněné výslednice sil, ještě hůře – dosahovat cílů skutečné sociální spravedlnosti. Trh, který se stal globálním, vedl především v bohatých zemích k hledání oblastí, kam je možno přemístit výrobu s nižšími náklady, s cílem snížit cenu různých druhů zboží, zvýšit kupní sílu a tak urychlit míru rozvoje, založenou na zvýšené spotřebě uvnitř svého domácího trhu. Na trhu se v důsledku toho rozvinuly nové formy soutěžení mezi státy, jejichž účelem je za pomoci různých nástrojů, jako například nízkými daněmi nebo deregulací pracovního trhu, přilákat zahraniční podniky k založení výrobních center. Tyto procesy vedly k *omezení systému sociálního zabezpečení* za cenu větších konkurenčních výhod na globálním trhu, což má za následek vážné ohrožení práv pracujících, základních lidských práv i solidarity uskutečňované tradičními formami sociálního státu. Systémy sociálního zabezpečení tak mohou ztratit schopnost plnit své úkoly jak v zemích rozvojových, tak v zemích už dříve rozvinutých, nemluvě o zemích chudých. Rozpočtová politika jednotlivých států může snižováním sociálních výdajů, jež často prosazují mezinárodní finanční instituce, ponechat občany tváří v tvář starým i novým nebezpečím bezmocné; tato bezmoc se ještě zvyšuje v důsledku absence účinné ochrany ze strany zaměstnaneckých organizací. Sociální a ekonomické změny mají v úhrnu za následek to, že *odborové organizace* zakoušejí velké obtíže při plnění svého úkolu zastupovat zájmy pracujících, zčásti i proto, že vlády kvůli ekonomické výhodnosti nezřídka omezují svobodu či vyjednávací schopnosti odborů. Tradiční sítě solidarity tak musí překonávat stále větší překážky. Výzvy sociální nauky církve (počínaje encyklikou *Rerum novarum*)⁶⁰ k zakládání odborových

⁵⁸ Srov. *Centesimus annus*, 22–29: *loc. cit.*, 819–830 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 436–443].

⁵⁹ Čl. 23.33: *loc. cit.*, 268–269. 273–274 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 236–237.240].

⁶⁰ Srov. LEV XIII., *Rerum novarum*, 41–44: *Leonis XIII. P. M. Acta*, XI (Romae 1892) 135 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 51–54].

organizací na obranu práv pracujících je proto třeba v současnosti ocenit ještě víc než dříve, stejně jako je třeba poskytnout pohotovou a jasnou odpověď na naléhavou potřebu zavedení nových forem jejich součinnosti na místní i mezinárodní úrovni.

Mobilita pracovní síly spolu s rozšiřující se deregulací se stala důležitým fenoménem, na němž lze najít i pozitivní stránky, protože je schopen stimulovat vytváření nového bohatství a výměnu mezi různými kulturami. A přece, jestliže se nejistota týkající se pracovních podmínek v důsledku mobility a deregulace šíří, začínají se vytvářet nové formy psychologické nestability, obtížně se rozvíjejí vlastní ucelené životní plány, včetně manželství. Důsledkem toho je nejen lidský úpadek, ale také plýtvání společenskými zdroji. Ve srovnání s tím, k čemu docházelo v průmyslové společnosti v minulosti, vytváří dnes nezaměstnanost nové formy ekonomické bezvýznamnosti a aktuální krize může tuto situaci jen zhoršit. Dlouhodobá ztráta zaměstnání nebo prodlužovaná závislost na veřejné či soukromé podpoře podkopávají svobodu a tvůrčí schopnosti lidské osoby i její rodinné a sociální vztahy a způsobují obrovské psychologické a duchovní utrpení. Rád bych připomenul všem, zejména těm, kdo vládnou a kdo se snaží obnovit světový ekonomický a společenský řád, že *prvním kapitálem, který je třeba chránit a ocenit, je člověk, lidská osoba ve své integritě*: „Člověk je původce, střed a cíl veškerého hospodářského a společenského života.“⁶¹

26. Na poli kultury jsou oproti době Pavla VI. rozdíly ještě výraznější. Tehdy byly kultury poměrně přesně vymezeny a mohly se více chránit před snahami o svou uniformitu. Dnes jsou možnosti *vzájemného působení mezi kulturami* mnohem větší a otevírají se tak nové perspektivy mezikulturního dialogu. Má-li však tento dialog přinášet plody, musí být jeho východiskem hluboké vědomí vlastní identity u vzájemně se lišících partnerů. Neměla by se přitom přehlížet skutečnost, že rostoucí komercializace kulturní výměny dnes vytváří dvojí nebezpečí. Na jedné straně jde o velmi často nekriticky přijímaný *kulturní eklekticismus*: kultury jsou stavěny vedle sebe na jednu rovinu a pojmány jako v zásadě rovnocenné a zaměnitelné. Z toho se pak rodí relativismus, který opravdovému mezikulturnímu dialogu nepomáhá: na společenské úrovni kulturní relativismus způsobuje, že kulturní skupiny sice vedle sebe koexistují, ale zůstávají odděleny, nevedou opravdový dialog a ve skutečnosti se neintegrují. Na druhé straně existuje nebezpečí opačné: *kulturní zplošťování* a nerozlišující sjednocování jednání a životního stylu. Ztrácí se tím hluboký význam kultur jednotlivých národů a různých národních tradic, v nichž se člověk vyrovnává se základními otázkami lidské existence.⁶² Eklekticismus a kulturní zplošťování mají společné to, že oddělují kulturu od lidské přirozenosti. Kultury už nejsou schopny nacházet svá kritéria v přirozenosti, která je přesahuje,⁶³ a člověk se tak po kulturní stránce stává pouhou statistickou položkou. Když k tomu dochází, je lidstvo vystaveno novým nebezpečím poroby a manipulace.

27. V mnoha chudých zemích přetrvává v důsledku nedostatku potravy krajní životní nejistota a hrozí prohloubení této situace. *Hlad* stále kosí nesčetné množství těch, kteří podobně jako Lazar nesmějí zasednout u jednoho stolu s bohatcem, jak to vyjádřil Pavel VI.⁶⁴ *Dát hladovým najíst* (srov. *Mt 25,35.37.42*) je etickým imperativem pro univerzální církve, která odpovídá na učení svého Zakladatele Ježíše Krista o solidaritě a sdílení dober. Odstranit ze světa hlad se navíc v éře globalizace stalo požadavkem nezbytným pro udržení míru a stability na planetě. Hlad neplyne tolik z materiálního nedostatku, jako spíše z nedostatku společenských zdrojů – a ten nejzávažnější má institucionální povahu. Chybí totiž řádně etablované ekonomické instituce, které by byly schopny

⁶¹ DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 63 [Dokumenty II. vatikánského koncilu, s. 238–239].

⁶² Srov. JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 24: *loc. cit.*, 821–822 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 437–438].

⁶³ Srov. TÝŽ, encyklika *Veritatis splendor* (6. srpna 1993), 33.46.51: AAS 85 (1993) 1160.1169–1171.1174–1175 [české vydání Praha: Zvon, 1994, s. 40.52–54.58–59]; JAN PAVEL II., Promluva k Valnému shromáždění Organizace spojených národů u příležitosti 50. výročí jejího založení (5. října 1995), 3: *Insegnamenti XVIII*, 2 (1995), s. 732–733.

⁶⁴ Srov. *Populorum progressio*, 47: *loc. cit.*, 280–281 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 245]; JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, 42: *loc. cit.*, 572–574 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 398–399].

jednak zaručit pravidelný a z hlediska potřeb dostatečný přístup k jídlu a vodě, jednak řešit nouzové situace, kdy je třeba zajistit primární potřeby během skutečných potravinových krizí, vyvolaných přírodními katastrofami nebo neodpovědnou národní či mezinárodní politikou. Problém potravinové nejistoty je zapotřebí řešit v dlouhodobější perspektivě odstraňováním strukturálních příčin, které ji vyvolávají, a podporou zemědělského rozvoje v nejchudších zemích. To se může dít investicemi do venkovské infrastruktury, do zavodňovacích soustav, dopravy, organizace trhů, vyvíjení a šíření zemědělských technik, které by byly schopné lépe využívat lidské, přírodní a společenské a ekonomické zdroje přímo na místě, čímž by se zajistila jejich dlouhodobá udržitelnost. Do toho všeho je třeba zapojit místní komunity, které by měly rozhodovat o tom, jak a která půda se bude využívat. V úvahu by se přitom měly vzít i nové možnosti dané správným využitím jak tradičních, tak inovativních zemědělských výrobních technik, ovšem za předpokladu, že bude řádně posouzen jejich účel, ohled na životní prostředí a přínos pro nejvíce znevýhodněné skupiny obyvatelstva. Zároveň by se neměla opomíjet otázka spravedlivé agrární reformy v rozvojových zemích. Právo na výživu i právo na vodu hraje důležitou roli při uznání dalších práv, především základního práva na život. Je proto nezbytné, aby rostlo solidární vědomí, které bude pokládat *výživu a přístup k vodě za univerzální práva všech lidských bytostí, a to bez rozdílu a jakékoli diskriminace*.⁶⁵ Kromě toho je důležité zdůraznit, že solidární účast na rozvoji chudých zemí se může stát součástí řešení aktuální globální krize, jak v nedávné době začali chápat politici a představitelé mezinárodních institucí. Podporovat ekonomicky chudé země financováním, jež je prodchnuto solidaritou – s cílem, aby poptávku svých občanů po spotřebním zboží a rozvoji uměly uspokojit ony samy –, může vést nejen k jejich skutečnému ekonomickému růstu, ale také udržet výrobní kapacitu bohatých zemí, jimž hrozí, že budou zasaženy krizí.

28. Jeden z nejzřetelnějších aspektů dnešního rozvoje tvoří významná otázka *úcty k životu*, která v žádném případě nesmí být oddělována od otázek týkajících se rozvoje národů. Tento aspekt nabývá v poslední době stále větší důležitosti: vede nás k širšímu chápání chudoby⁶⁶ a zaostalosti, v němž jsou zahrnuty otázky spojené s přijímáním života, zejména tam, kde se mu kladou různé překážky.

V důsledku chudoby nejenže v mnoha oblastech stále panuje vysoká dětská úmrtnost, ale v různých částech světa vlády svými opatřeními uplatňují demografickou kontrolu, propagují antikoncepci a někde jdou i tak daleko, že nutí k potratům. V ekonomicky rozvinutějších zemích je značně rozšířena legislativa odporující životu, která ovlivňuje morální zvyklosti a praxi, a tak se šíří mentalita neochoty přijmout dítě. Vidíme i snahy vyvážet tuto mentalitu do dalších zemí, jako by šlo o nějaký kulturní pokrok.

Některé nevládní organizace se aktivně přičinují o šíření interrupcí: v chudých zemích někdy prosazují provádění sterilizací, v některých případech i bez vědomí žen, jichž se to týká. Kromě toho existuje i opodstatněné podezření, že sama rozvojová pomoc je někdy vázána na jistý typ zdravotnické politiky, který zahrnuje faktické zavedení přísné kontroly porodnosti. Zneklidňující jsou také zákony, které povolují eutanazii, stejně jako tlak národních a mezinárodních lobby, jež vyžadují její právní uznání.

Otevřenost vůči životu je středem pravého rozvoje. Vydá-li se společnost cestou odmítání či potlačování života, skončí tak, že už nebude moci najít potřebnou motivaci a energii, aby se nasadila do služeb pravého dobra člověka. Ztrácí-li se osobní a společenská vnímavost k přijímání nového života, ochabují i jiné formy přijetí užitečné pro společenský život.⁶⁷ Přijetí života posiluje morální síly a uschopňuje ke vzájemné pomoci. Pokud bohaté národy pěstují otevřenost vůči životu,

⁶⁵ Srov. BENEDIKT XVI., Poselství ke Světovému dni výživy 2007: AAS 99 (2007), s. 933–935.

⁶⁶ Srov. Jan Pavel II., *Evangelium vitae*, 18.59.63.64: *loc. cit.*, 419–421.467–468.472–475 [české vydání, s. 25–27.76–77.81–83].

⁶⁷ Srov. BENEDIKT XVI., *Srdcem míru je lidská osoba*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007 (8. prosince 2006), 5: *Insegnamenti* II, 2 (2006), s. 778 [česky: ACTA ČBK 2/2007, Praha: Česká biskupská konference, 2007, s. 7–8].

jsou pak schopny lépe chápat potřeby chudých, vyhýbat se vynakládání obrovských ekonomických a intelektuálních zdrojů na uspokojování egoistických tužeb vlastních občanů, a místo toho prosazovat ctnostné jednání s perspektivou morálně zdravé a solidární produkce, která respektuje základní právo každého národa i každé lidské osoby na život.

29. Ještě jeden aspekt dnešního života je velmi těsně spojen s rozvojem: popírání *práva na náboženskou svobodu*. Nemám na mysli jen boje a konflikty, které se ve světě z náboženských důvodů dosud vedou, i když náboženství je někdy pouze záminkou, zastírající důvody jiného druhu, jako je touha po moci a bohatství. Skutečně dnes se často zabíjí ve svatém jménu Boha, jak to častokrát veřejně zdůraznil a odsoudil můj předchůdce Jan Pavel II. i já sám.⁶⁸ Násilí všeho druhu brzdí opravdový rozvoj a zabraňuje národům v rozvoji k většímu společenskému, ekonomickému a duchovnímu blahu. Platí to zvláště o terorismu s fundamentalistickým pozadím,⁶⁹ který způsobuje bolest, devastaci a smrt, klade překážky dialogu mezi národy a odčerpává značné finanční zdroje, které by společnost mohla užít pro mírové účely.

Je však třeba dodat, že kromě náboženského fanatismu, který v některých oblastech zabraňuje uplatňování náboženské svobody, mnohé země programově prosazují náboženskou lhostejnost či praktický ateismus, což je v rozporu s potřebami rozvoje národů, jimž se tak odnímají duchovní a lidské zdroje. *Bůh je zárukou opravdového rozvoje člověka*: neboť tím, že Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, založil i jeho transcendentní důstojnost a posiluje jeho základní tužbu „být více“. Člověk není atomem ztraceným v nahodilém vesmíru,⁷⁰ nýbrž Božím stvořením, jež Bůh obdařil nesmrtelnou duší a od věčnosti miloval. Kdyby byl člověk pouhým plodem náhody nebo nutnosti, nebo kdyby musel své nekonečné touhy redukovat na konečný horizont svého bytí, kdyby vše bylo pouhými dějinami a kulturou a člověk by se nemohl svou přirozeností povznést k nadpřirozenému životu, pak by se dalo hovořit o růstu nebo evoluci, ale nikoli o rozvoji. Když stát podporuje, učí nebo dokonce nařizuje formy praktického ateismu, odnímá svým občanům morální a duchovní sílu, nenahraditelnou pro integrální rozvoj člověka, a zároveň jim brání, aby s novou vnitřní silou dospěli k velkodušnější lidské odpovědi na božskou lásku.⁷¹ Ekonomicky rozvinuté nebo rozvíjející se země někdy v rámci svých kulturních, obchodních či politických vztahů exportují do chudých zemí tuto omezenou vizi člověka a jeho údělu. A v tom spočívá škoda, kterou „nadměrný rozvoj“⁷² působí opravdovému rozvoji, neboť jej provází „mrvná zaostalost“.⁷³

30. V tomto směru má integrální rozvoj člověka daleko širší dosah: korelace mezi jeho rozmanitými prvky vyžaduje, aby se v zájmu prosazení opravdového rozvoje národů usilovalo o *součinnost různých úrovní lidského vědění*. Často panuje názor, že rozvoj, respektive příslušná sociálně-

⁶⁸ Srov. JAN PAVEL II., *Není míru bez spravedlnosti, není spravedlnosti bez odpuštění*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2002 (8. prosince 2001), 4–7.12–15: AAS 94 (2002) 134–136.138–140 [česky Praha: Česká biskupská konference, 2001, s. 3–4.7–8]; TÝŽ, *Úkol stále aktuální: vychovávat k míru*. Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 2004 (8. prosince 2003), 8: AAS 96 (2004) 119 [česky Praha: Česká biskupská konference, 2003, s. 7]; TÝŽ, *Nedopust', aby tě zlo přemohlo, nýbrž přemáhej zlo dobrem*. Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 2005 (8. prosince 2004), 4: AAS 97 (2005) 177–178 [česky Praha: Česká biskupská konference, 2004, s. 3–4]; BENEDIKT XVI. *V pravdě je pokoj*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2006 (8. prosince 2005), 9–10: AAS 98 (2006) 60–61 [česky ACTA ČBK 1/2006, Praha: Česká biskupská konference, 2006, s. 11–12]; TÝŽ, *Srdcem míru je lidská osoba*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007 (8. prosince 2006), 5.14: *loc. cit.*, 778.782–783 [česky ACTA ČBK 2/2007, Praha: Česká biskupská konference, 2007, s. 7–8.12–13].

⁶⁹ Srov. JAN PAVEL II., *Není míru bez spravedlnosti, není spravedlnosti bez odpuštění*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2002, 6: *loc. cit.*, 135 [česky, *loc. cit.*, s. 4]; BENEDIKT XVI. *V pravdě je pokoj*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2006, 9–10: *loc. cit.*, 60–61 [česky *loc. cit.*, s. 11–12].

⁷⁰ Srov. BENEDIKT XVI., Homilie při mši svaté na Islinger Feld (Řezno, 12. září 2006): *Insegnamenti* II, 2 (2006), s. 252–256.

⁷¹ Srov. TÝŽ., *Deus caritas est*, 1: *loc. cit.*, 217–218 [česky *loc. cit.*, s. 5–6].

⁷² Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, 28: *loc. cit.*, 548–550 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 380–382].

⁷³ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 19: *loc. cit.*, 266–267 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 235].

ekonomická opatření, si žádají jen, aby byla realizována jako plod společného jednání. Toto společné jednání však potřebuje určitou orientaci, protože „každé společenské jednání předpokládá určitou nauku“.⁷⁴ Vzhledem ke komplexnosti problémů je jasné, že různé disciplíny musejí spolupracovat v uspořádaných interdisciplinárních vztazích. Láska nevyklučuje vědění – naopak vyžaduje ho, prosazuje a zevnitř oživuje. Vědění není nikdy pouze dílem pouhého rozumu. Jisté může být redukováno na kalkul a experiment, ale chce-li být moudrostí schopnou orientovat člověka ve světle prvotních principů i jeho posledních cílů, pak musí být „ochuceno solí“ lásky. Konání je slepé bez vědění a vědění je bez lásky zase neplodné, neboť „ten, kdo je prodchnut opravdovou láskou, je velmi vynalézavý v odhalování příčin bídy, v nacházení prostředků, jak proti ní bojovat a jak nad ní rázně vítězit.“⁷⁵ Tváří v tvář jevům, jež před námi stojí, vyžaduje láska v pravdě především poznání a pochopení při vědomí a ohledu k specifickým kompetencím každé úrovně vědění. Láska není pozdějším přídatkem, jakýmsi dodatkem k už skončené práci různých disciplín, nýbrž vede s nimi od počátku dialog. Požadavky lásky neprotiřečí požadavkům rozumu. Lidské vědění je nedostatečné a závěry věd nemohou samy ukázat cestu k integrálnímu rozvoji člověka. Vždycky je zapotřebí vydat se dál – žádá si to láska v pravdě.⁷⁶ Jít dál však nikdy neznamená přehlížet závěry rozumu, ani odporovat jeho výsledkům. Inteligence a láska nejsou vzájemně oddělené: je *láska bohatá na inteligenci a inteligence plná lásky*.

31. Tato skutečnost znamená, že morální hodnocení a vědecké bádání musí jít ruku v ruce a že láska je musí oživovat v harmonickém interdisciplinárním celku, jež tvoří jednota i rozlišování. Sociální nauka církve, která má „*důležitou interdisciplinární dimenzi*“,⁷⁷ může z tohoto hlediska plnit mimořádně účinnou funkci. Umožňuje víře, teologii, metafyzice a vědám, aby našly své místo ve spolupráci při službě člověku. Především tady sociální nauka církve uskutečňuje svou sapienciální dimenzi. Papež Pavel VI. jasně viděl, že jednou z příčin zaostalosti je nedostatek moudrosti, reflexe, myšlení, jež by bylo s to vypracovat orientační syntézu,⁷⁸ „počínaje novou a jasnou koncepcí v oblasti hospodářské, sociální, kulturní a duchovní“⁷⁹. Přílišná fragmentárnost vědění,⁸⁰ odmítání metafyziky ze strany humanitních věd⁸¹ a obtíže dialogu věd s teologií jsou na škodu nejenom rozvoji vědění, ale také rozvoji národů: dochází-li k tomu, lze totiž obtížněji vidět celkové dobro člověka v jeho různých dimenzích. „Rozšíření našeho pojetí rozumu a jeho užívání“⁸² je nezbytné k tomu, abychom dokázali náležitě zvážit všechny jednotlivé otázky rozvoje a řešení společensko-ekonomických problémů.

32. Velké novinky, které dnes nabízí obraz rozvoje národů, před nás v mnoha případech staví požadavek *nových řešení*. Ta musí být hledána spolu s ohledem na zákonitosti vlastní těmto skutečnostem a ve světle integrální vize člověka, která je – v pohledu očistěném láskou – schopna osvětlit různé aspekty lidské osoby. Poté vyjdou na světlo jedinečné konvergence a konkrétní možnosti řešení, aniž je třeba vzdávat se jakéhokoli podstatného prvku lidského života.

Důstojnost lidské osoby a potřeby spravedlnosti vyžadují, aby – obzvláště dnes – ekonomická rozhodnutí nevedla k přílišnému, morálně nepřijatelnému zvyšování majetkových rozdílů⁸³ a aby *jako prioritu i nadále sledovala dostupnost zaměstnání* a možnost pracovat pro všechny. I při

⁷⁴ *Ibid.*, 39: *loc. cit.*, 276–277 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 242, překlad upraven].

⁷⁵ *Ibid.*, 75: *loc. cit.*, 293–294 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 254].

⁷⁶ Srov. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, 28: *loc. cit.*, 238–240 [česky *loc. cit.*, s. 37–41].

⁷⁷ JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 59: *loc. cit.*, 864 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 471].

⁷⁸ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 40.85: *loc. cit.*, 277.298–299 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 242.258].

⁷⁹ *Ibid.*, 13: *loc. cit.*, 263–264 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 233].

⁸⁰ Srov. JAN PAVEL II., encyklika *Fides et ratio* (14. září 1998), 85: AAS 91 (1999) 72–73 [česky Praha: Zvon, 1999, s. 72–73].

⁸¹ Srov. *Ibid.*, 83: *loc. cit.*, 70–71 [české vydání, s. 83–84].

⁸² BENEDIKT XVI., Přednáška na Univerzitě v Reznu (12. září 2006): *Insegnamenti* II, 2 (2006), s. 265.

⁸³ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 33: *loc. cit.*, 273–274 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 240].

celkovém pohledu je vidět, že si to žádá i „ekonomická logika“. Systematické zvyšování nerovností mezi sociálními skupinami uvnitř jedné země i mezi obyvatelstvy různých zemí (tedy masivní růst relativní chudoby) nejenže narušuje sociální soudržnost, a je tak hrozbou pro demokracii, ale má i negativní dopad na ekonomiku tím, že postupně eroduje „sociální kapitál“, tedy síť vztahů důvěry, spoléhání se na druhé a dodržování pravidel, jež jsou nezbytné pro každé občanské soužití.

Ekonomická věda nám přitom říká, že strukturální nejistota generuje postoje, které brání výrobě a způsobují plýtvání lidskými zdroji: pracující pak tíhnou spíše k pasivnímu přizpůsobení se automatickým mechanismům než ke svobodné kreativitě. I v tomto bodě k sobě ekonomická věda a morální hodnocení mají blízko. *Náklady spojené se zaměstnáváním lidí jsou vždy i ekonomickým výdajem* a ekonomická selhání mají vždy za následek dopady na člověka.

Dále je třeba připomenout, že redukování kultur na jejich technologickou dimenzi může v krátkodobé perspektivě sice vést k ziskům, dlouhodobě to však brání vzájemnému obohacování a dynamice spolupráce. Je důležité rozlišovat krátkodobé a dlouhodobé ekonomické či sociologické úvahy. Pokles úrovně ochrany práv pracujících nebo vzdání se mechanismů přerozdělovajících výnosy – s cílem, aby daná země dosáhla větší mezinárodní konkurenceschopnosti – brání v dosažení dlouhodobého rozvoje. Je tedy zapotřebí pozorně hodnotit důsledky, které mají na lidi aktuální krátkodobé – někdy i velmi krátkodobé – ekonomické tendence. To si žádá *novou a hlubší reflexi o smyslu ekonomiky a jejích cílů*,⁸⁴ stejně jako hlubokou a pečlivou revizi současného modelu rozvoje, jejímž cílem je korigovat jeho selhání a deformace. Reálně si to žádá stav ekologického zdraví planety; především je to ale nutnost vyplývající z morální a kulturní krize člověka, jejíž příznaky jsou už delší dobu zřejmé ve všech částech světa.

33. Více než čtyřicet let od vydání encykliky *Populorum progressio* zůstává její hlavní téma – tedy rozvoj – *stále otevřeným problémem*, který se v důsledku probíhající hospodářské a finanční krize ještě vyostřil a stal naléhavějším. Jestliže některé oblasti planety, dlouhodobě postižené chudobou, se pronikavě změnily co do ekonomického růstu a podílu na světové produkci, v jiných zónách trvá dosud bída srovnatelná se stavem v době Pavla VI., v některých případech lze dokonce mluvit o zhoršení. Je příznačné, že na některé příčiny této situace poukázala už encyklika *Populorum progressio*: jde například o vysoké celní sazby, ukládané ekonomicky rozvinutými zeměmi, které stále brání přísunu výrobků pocházejících z chudých zemí na trh v bohatých zemích. Jiné příčiny, encyklikou tehdy pouze nastíněné, se později objevily s větší naléhavostí. Týká se to například hodnocení procesu dekolonizace, která byla tehdy v plném proudu. Pavel VI. vyjádřil přání, aby cesta k samostatnosti probíhala ve svobodě a pokoji. Po více než čtyřiceti letech musíme uznat, jak obtížná je tato cesta: jednak kvůli vzniku zcela nových forem kolonialismu a závislosti na starých i nových mocnostech, jednak kvůli obrovské neodpovědnosti panující uvnitř samotných zemí, jež získaly nezávislost.

Hlavním novým rysem se stala *exploze vzájemné celoplanetární závislosti*, nazývaná dnes obvykle jako „globalizace“. Papež Pavel VI. ji částečně předvídal, avšak její rozměry a prudkost, s jakou se rozvinula, jsou překvapující. Tento proces má svůj původ v ekonomicky rozvinutých zemích a svou povahou do sebe zahrnul všechny ekonomiky. Je hlavní hybnou silou k tomu, aby se celé oblasti vymanily ze zaostalosti, a sám o sobě představuje obrovskou příležitost. Nebude-li ale tento celoplanetární impuls veden láskou v pravdě, může vést k bezprecedentním škodám a novým rozdělením lidské rodiny. Lásky a pravda proto stojí před zcela novou, velmi rozsáhlou a komplexní tvůrčí výzvou. Jde o *rozšíření hranic rozumu, o to, aby byl rozum schop poznávat a řídit tyto mohutné nové síly*, aby je oživoval ve smyslu „civilizace lásky“, jejíž semeno Bůh vložil do každého národa a do každé kultury.

⁸⁴ Srov. JAN PAVEL II., *Na zemi pokoj lidem, v kterých má Bůh zalíbení!* Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2000 (8. prosince 1999), 15: AAS 92 (2000) 822–824 [česky Praha: Česká biskupská konference, 1999].

Bratrství, ekonomický rozvoj a občanská společnost

34. *Láska v pravdě* staví člověka před úžasnou zkušenost daru. Nezištnost je v našem životě přítomna v rozmanitých formách – ty však mnohdy kvůli pohledu na život, zaměřenému jen na výkon a užitek, zůstávají nerozpoznány. Lidská bytost je stvořena jako dar, který vyjadřuje a zpřítomňuje její transcendentní dimenzi. Moderní člověk se někdy mylně domnívá, že je jediným původcem sebe sama, svého života i společnosti. Tato domýšlivost vyrůstá ze sobecké uzavřenosti do sebe sama, která – řečeno slovníkem víry – pochází z *prvotního hříchu*. Moudrost církve vždy poukazovala na přítomnost dědičného hříchu při interpretaci společenských skutečností a struktury společnosti: „Popírat, že člověk má poraněnou přirozenost, náchylnou ke zlu, je příčinou velkých omylů v oblasti výchovy, politiky, společenské angažovanosti a v oblasti mravní.“⁸⁵ Do výčtu oblastí, v kterých se projevují zhoubné účinky hříchu, patří už dlouhou dobu i oblast ekonomie. Důkaz této skutečnosti vidíme na vlastní oči v naší době. Přesvědčení o vlastní soběstačnosti a schopnosti odstranit zlo v dějinách jen vlastním přičiněním přivedlo člověka k tomu, že směšuje štěstí a spásu s imanentními formami materiálního blahobytu a sociální činnosti. Přesvědčení, že hospodářství si žádá autonomii a nesmí přijímat žádné morální „vlivy“, přivedlo člověka dokonce až k ničivému zneužívání ekonomických nástrojů. Tyto názory vedly dlouhodobě k ekonomickým, společenským a politickým systémům pošlapávajícím svobodu lidské osoby i společenských útvarů, a právě proto nebyly s to zajistit spravedlnost, kterou slibovaly. Tímto způsobem, jak jsem napsal ve své encyklice *Spe salvi*, jsou dějiny zbavovány *křesťanské naděje*,⁸⁶ která představuje mocný společenský potenciál sloužící integrálnímu lidskému rozvoji, jenž spočívá ve svobodě a spravedlnosti. Naděje povzbuzuje rozum a dává mu sílu vést vůli.⁸⁷ Naděje je už přítomná ve víře – víra ji dokonce vzbuzuje. *Láska v pravdě* se nadějí živí a zároveň naději zjevuje. Protože naděje je Boží dar daný absolutně zdarma, vstupuje do našeho života jako něco nezaslouženého, něco, co přesahuje jakýkoli zákon spravedlnosti. Dar svojí povahou překračuje zásluhu – jeho pravidlem je přemíra. Předchází nás v naší duši jako znamení Boží přítomnosti v nás i jako znamení toho, co od nás očekává. Pravda, která je stejně jako láska darem, je větší než my, jak učí svatý Augustin.⁸⁸ Také pravda o nás samých, o našem osobním svědomí, je nám především „darována“. V jakémkoli kognitivním procesu není pravda něco, co my vytváříme – je námi vždy nalezena, nebo lépe řečeno, přijímána. Pravda stejně jako láska „se nerodí z přemýšlení ani z rozhodnutí, nýbrž se v jistém slova smyslu lidské bytosti ukládá.“⁸⁹

Protože láska v pravdě je darem, který obdrželi všichni, je opravdu silou, která utváří komunitu a která lidi sjednocuje způsobem, v němž neexistují žádné přehradby či hranice. Lidská komunita, kterou vytváříme my sami, se nemůže jen vlastními silami stát komunitou plně bratrskou, ani nebude schopna překonat rozdělení a stát se opravdu univerzálním společenstvím. Jednota lidského

⁸⁵ *Katechismus katolické církve*, 407 [česky Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, překlad upraven]; srov. JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 25: *loc. cit.*, 822–824 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 438–439].

⁸⁶ *Spe salvi*, 17: AAS 99 (2007) 1000 [česky Praha: Paulínky – Česká biskupská konference, 2008, s. 25–26].

⁸⁷ Srov. *ibid.*, 23: *loc. cit.*, 1004–1005 [české vydání, s. 31–32].

⁸⁸ Svatý Augustin podává tuto nauku podrobně v dialogu *O svobodném rozhodování* (*De libero arbitrio* II, 3, 8nn [česky in: RADISLAV HOŠEK, *Aurelius Augustinus: Říman – člověk – světec*, Praha: Vyšehrad 2000, s. 158nn]). Poukazuje na existenci „vnitřního smyslu“ v lidské duši. Tento smysl spočívá v úkonu, který se dovršuje mimo normální funkce rozumu, v nereflakovaném a jakoby instinktivním úkonu, kterým rozum, když si uvědomí svou pomíjivost a omylnost, přijímá, že nad ním existuje něco věčného, absolutně pravdivého a jistého. Jméno, které svatý Augustin této vnitřní pravdě dává, je někdy Bůh (*Confessiones* X, 24, 35; XII, 25, 35 [česky: *Význání*, přel. M. Levý, Praha 1990, s. 338 a 453]; *De libero arbitrio* II, 3, 8), častěji Kristus (*De magistro* 11, 38 [česky *O učitelí*, in: KAREL SVOBODA, *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, Praha: Karolinum, 2000, s. 273]; *Confessiones* VII, 18, 24; XI, 2, 4 [česky: *Význání*, s. 217 a 378]).

⁸⁹ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, 3: *loc. cit.* 219 [české vydání, s. 8n].

rodu, bratrská komunita překračující každé rozdělení, se rodí z povolání vysloveného jako slovo Boha, který je Láska. Chceme-li tuto rozhodující otázku vyřešit, musíme upřesnit: za prvé to, že logika daru se nevyklučuje se spravedlností ani se proti ní nestaví v druhém sledu a zvnějšku, a za druhé to, že má-li být ekonomický, společenský a politický rozvoj opravdu lidský, pak v něm musí být prostor pro *princip nezištnosti* jako výraz bratrství.

35. Vládne-li vzájemná a obecná důvěra, je *trh* ekonomickou institucí umožňující setkání lidských osob jako ekonomických subjektů, které své vztahy upravují prostřednictvím smluv a vzájemně si směňují zboží a služby rovnocenné hodnoty, aby uspokojili své potřeby a touhy. Trh podléhá zásadám takzvané *komutativní spravedlnosti*, která usměrňuje vztahy dávání a přijímání mezi rovnocennými partnery. Sociální nauka církve ale nikdy nepřestala zdůrazňovat důležitost *distributivní spravedlnosti* a *sociální spravedlnosti* pro tržní ekonomiku – nejen proto, že tržní ekonomika je součástí širšího sociálního a politického kontextu, ale i kvůli předivu vztahů, v nichž se uskutečňuje. Je-li totiž trh ponechán pouze principu ekvivalence hodnot směňovaného zboží, nedokáže zajistit takovou sociální soudržnost, kterou potřebuje, aby fungoval dobře. *Bez solidárního jednání postaveného na vzájemné důvěře nemůže trh zcela plnit svou vlastní ekonomickou funkci.* Dnes se tato důvěra vytratila a tato ztráta důvěry je velmi závažná.

Bylo proto namístě, když papež Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio* zdůraznil, že samotný ekonomický systém by obecným uplatňováním spravedlnosti získal, neboť bohaté země by z rozvoje chudých zemí měly prospěch jako první.⁹⁰ Nejde přitom jen o nápravu selhání prostřednictvím pomoci. Chudé nesmíme chápat jako „břímě“,⁹¹ ale jako zdroj i z čistě ekonomického hlediska. Mýlí se však ten, kdo se domnívá, že tržní ekonomika potřebuje strukturálně určitou míru chudoby a zaostalosti, aby fungovala co nejlépe. V zájmu trhu je podporovat emancipaci, ale aby se tak opravdu dělo, nemůže trh spoléhat jen sám na sebe, jelikož není schopen sám ze sebe produkovat to, co překračuje jeho možnosti. Musí svou morální sílu čerpat z jiných subjektů, které jsou s to ji vytvářet.

36. Ekonomická aktivita není schopna prostým rozšířením *tržní logiky* vyřešit všechny sociální problémy. Tato aktivita musí být *zaměřena na dosažení společného dobra*, o což se má také a především starat politická obec. Musíme si tedy být vědomi toho, že oddělování ekonomické aktivity, jež by měla za úkol pouze vytvářet bohatství, od politické činnosti, již by zase mělo příslušet uplatňování spravedlnosti prostřednictvím přerozdělování, způsobuje velké nevyváženosti.

Církev vždy zastávala názor, že ekonomickou činnost nelze považovat za něco antisociálního. Trh sám o sobě není, a tedy ani nemá být, místem, kde se projevuje převaha silnějšího nad slabším. Společnost se nemá před trhem chránit, jako kdyby jeho rozvoj vedl *ipso facto* k ničení opravdu lidských vztahů. Je zajisté pravdou, že trh může nabrat špatný směr – ne však proto, že je to v jeho povaze, ale proto, že jej může tímto směrem zavést určitá ideologie. Nesmí se totiž zapomínat na to, že trh neexistuje v čisté podobě. Svých forem nabývá na základě kulturních daností, které určují charakter jeho směřování. Hospodářství a finance jsou nástroje a jako takové mohou být využívány špatně, pakliže ten, kdo je spravuje, sleduje pouze sobecké cíle. Takto se mohou nástroje, které jsou samy o sobě dobré, změnit v nástroje škodlivé. Původce těchto následků ovšem není nástroj sám o sobě, ale zatemněný rozum člověka. K odpovědnosti je tedy třeba volat nikoli nástroj, ale člověka, jeho mravní svědomí a jeho osobní a společenskou odpovědnost.

Sociální nauka církve je toho názoru, že opravdu lidské vztahy – vztahy přátelské, uvnitř společenství, solidární a vzájemné – mohou být prožívány i v rámci ekonomické aktivity, a ne jen mimo ni nebo „až po ní“. Ekonomická sféra není eticky neutrální, ani není svou povahou nelidská a antisociální. Je součástí aktivit člověka, a právě proto, že je lidská, musí být také eticky

⁹⁰ Srov. čl. 49: *loc. cit.*, 281 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 246].

⁹¹ JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 28: *loc. cit.*, 827–828 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 441–442].

strukturována a institucionalizována.

Velkou výzvou, před kterou dnes stojíme a která byla vyvolána problémy rozvoje v této době globalizace – a stala se ještě naléhavější následkem hospodářské a finanční krize –, je prokázat na rovině myšlení i jednání, že nelze přehlížet nebo zlehčovat tradiční zásady sociální etiky, jako je transparentnost, poctivost a odpovědnost, ale také že *v tržních vztazích* může, ba musí *najít své místo v rámci běžných ekonomických aktivit princip nezištnosti* a logika daru jako výraz bratrství. Je to požadavek člověka současné doby i požadavek ekonomické logiky samé. Je to požadavek lásky a zároveň požadavek pravdy.

37. Sociální nauka církve vždy trvala na tom, že *spravedlnost se týká všech fází ekonomické aktivity*, protože má vždycky co dělat s člověkem a jeho potřebami. Nacházení zdrojů, financování, výroba, spotřeba i veškeré další fáze ekonomického cyklu nevyhnutelně obnášejí morální implikace. *Každé ekonomické rozhodnutí má proto morální důsledek*. K témuž závěru docházejí také sociální vědy a tendence soudobé ekonomie. Kdysi snad bylo myslitelné nejprve svěřit ekonomice vytváření bohatství a poté dát politice za úkol jeho rozdělování. Dnes se toto všechno jeví jako obtížnější, protože ekonomické aktivity se neomezují jen na určité teritorium, kdežto autorita vlád zůstává i nadále vymezena především místně. Pravidla spravedlnosti musí být proto respektována už od počátku, kdy se určitý ekonomický proces teprve rozbíhá, a ne až poté nebo jen okrajově. V této souvislosti je zapotřebí, aby se na trhu otevřel prostor pro ekonomické aktivity subjektů, které se svobodně rozhodly jednat podle jiných zásad, než je pouhý zisk, aniž by se tím zřikaly tvorby ekonomických hodnot. Mnohé ekonomické projevy, jež mají původ v řeholních či laických iniciativách, dokazují, že je to konkrétně možné.

V době globalizace mají na ekonomiku vliv konkurenční modely spojené se vzájemně velmi odlišnými kulturami. Způsoby hospodářsko-podnikatelského jednání, které z toho plynou, se setkávají převážně v komutativní spravedlnosti. *Ekonomický život* nepochybně vyžaduje *kontrakty*, aby se uspořádaly směnné vztahy mezi vzájemně rovnocennými hodnotami. Potřebuje však také *spravedlivé zákony a mechanismy přerozdělování* řízené politikou, a co víc, potřebuje také skutky, jež mu vtisknou *ducha daru*. Globalizovaná ekonomika, jak se zdá, upřednostňuje onu první logiku, tedy logiku smluvní směny, ale přímo či nepřímou ukazuje, že potřebuje také ostatní dvě: logiku politickou a logiku daru bez protihodnoty.

38. Můj předchůdce Jan Pavel II. věnoval této problematice pozornost v encyklice *Centesimus annus*, kde poukázal na potřebnost systému skládajícího se ze tří subjektů: *trhu, státu a občanské společnosti*.⁹² V občanské společnosti viděl nejvlastnější oblast *ekonomiky nezištnosti* a bratrství, neměl však v úmyslu popírat ji ani v ostatních dvou oblastech. Dnes můžeme říci, že ekonomický život musí být chápán jako realita s mnoha dimenzemi: ve všech musí být různou měrou a specifickými způsoby přítomen aspekt bratrské vzájemnosti. V éře globalizace nemůže ekonomická činnost opomíjet nezištnost, která zasévá a živí solidaritu a odpovědnost za spravedlnost a společné dobro mezi rozličnými ekonomickými subjekty a aktéry. Vposled tu jde o konkrétní a hlubokou formu ekonomické demokracie. Solidarita znamená především to, že všichni cítí odpovědnost za všechny,⁹³ nemůže být tedy delegována pouze na stát. Zatímco dříve bylo možno se domnívat, že nejprve je třeba usilovat o spravedlnost a nezištnost přijde později, jako doplněk, pak dnes je jasné, že bez nezištnosti nelze dosáhnout ani spravedlnosti. Je proto zapotřebí trhu, na němž by svobodně – za podmínky rovných příležitostí – mohly působit podniky, jež sledují institucionálně odlišné cíle. Vedle soukromých podniků orientovaných na zisk a veřejných podniků různého typu zde musí mít prostor a působit i ty výrobní organizace, jimž jde o sociální cíle a vzájemnou pomoc. Dojde-li na trhu k jejich vzájemnému setkání, lze očekávat, že dojde také k prolnutí a smíšení různých typů

⁹² Srov. čl. 35: *loc. cit.*, 836–838 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 449–450].

⁹³ Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, 38: *loc. cit.*, 565–566 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 392–394].

podnikatelského jednání a zbystrčí se pozornost pro *zcivilizování ekonomiky*. Láska v pravdě v tomto případě znamená, že je zapotřebí dát formu a strukturu těm ekonomickým iniciativám, které – aniž odmítají zisk – hodlají překročit logiku ekvivalentní směny, logiku zisku jako jediného cíle.

39. Papež Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio* žádal vytvoření *takového modelu tržní ekonomiky, který by směřoval k tomu, že bude schopen zapojit všechny národy – ne pouze ty, které mají odpovídající možnosti a schopnosti*. Volal po úsilí o lidštější svět pro všechny, o svět, kde „všichni mají dávat i přijímat, aniž by pokrok jedněch byl překážkou rozvoje druhých“.⁹⁴ Takto rozšířil na univerzální rovinu stejné požadavky a očekávání jako ty, jež byly obsaženy v encyklice *Rerum novarum*, napsané jako odpověď na průmyslovou revoluci. Zde byla poprvé vyslovena – na svou dobu jistě velmi pokroková – myšlenka, že společenský řád potřebuje ke svému udržení i přerozdělovací zásahy ze strany státu. Dnes se tento názor v důsledku otevření trhů a společnosti nejenom nachází v krizi, ale je zjevné, že nestačí k uspokojení nároků plně lidské ekonomiky. To, co sociální nauka církve vycházejíc ze svého pohledu na člověka a společnost trvale hlásala, se dnes potvrzuje dynamikou globalizačního procesu.

Shodne-li se logika trhu i logika státu vzájemně na tom, že si oba i nadále podrží monopol na svou oblast vlivu, pak se v dlouhodobé perspektivě mnohé vytratí: solidarita ve vztazích mezi občany, participace a soudržnost, nezištné jednání, které se liší od postoje „dám, abych získal“ (typického pro logiku směny) i od postoje „dám z povinnosti“ (vyplývající z logiky veřejného jednání, uloženého státními zákony). Překonání zaostalosti si žádá nejen snahu o zlepšení transakcí založených na směně, nejen transformaci veřejných struktur sociální pomoci, ale především *postupné celosvětové otevírání se těm formám ekonomické aktivity, které se vyznačují určitým podílem nezištnosti a společenství*. Výhradně binární model „trh – stát“ společnost rozleptává, zatímco solidární formy ekonomického života, jež nacházejí své nejlepší uplatnění v občanské společnosti, aniž by se omezovaly jen na ni, společnost vytvářejí. Neexistuje trh nezištnosti ani nelze nezištné postoje upravovat pomocí zákonů, a přece trh i politika potřebují lidi, kteří jsou otevření vzájemnému obdarování.

40. Současný mezinárodní ekonomický vývoj, poznamenaný závažnými deformacemi a selháními, *si žádá hluboké změny také v chápání podnikání*. Staré způsoby podnikání ustupují do pozadí a na obzoru se začínají objevovat nové, slibné formy. Jedním z největších nebezpečí je jistě to, že podnikání bude uspokojovat výlučně ty, kdo investují – tím by se ale omezila jeho společenská hodnota. Jelikož podniky rostou a potřebují stále větší kapitál, je jich stále méně řízeno jedním stálým vlastníkem, který cítí nejen krátkodobou, ale i dlouhodobou odpovědnost za průběh a výsledky svého podnikání. Stále se také snižuje počet podniků náležejících k jednomu jedinému území. Kromě toho může u podnikatelů takzvané přemísťování výrobní činnosti (*outsourcing*) oslabit smysl pro odpovědnost, kterou mají ve vztahu k zainteresovaným stranám (*stakeholders*) – zejména k pracovníkům, dodavatelům, spotřebitelům, přírodnímu prostředí i okolní společnosti v širším smyslu slova –, což se obrací ve prospěch akcionářů (*shareholders*), kteří nejsou vázáni na určité konkrétní místo, a těší se tedy mimořádné mobilitě. Mezinárodní kapitálový trh totiž v současnosti nabízí velký prostor pro jednání. Zároveň ale roste i vědomí nutnosti širší „společenské odpovědnosti“ podniku. I když nejsou etické koncepce, které dnes určují debatu o společenské odpovědnosti podniku, z hlediska sociální nauky církve vždy přijatelné, stále více se šíří přesvědčení, že *řízení podniku nemůže počítat jenom se zájmy samotných vlastníků, ale musí vzít v potaz také všechny ostatní subjekty, které přispívají k životu podniku*: pracující, zákazníci, dodavatele různých částí výrobků, cílovou skupinu. V posledních letech sledujeme růst nové kosmopolitní třídy manažerů, kteří se řídí často jen pokyny hlavních akcionářů, což jsou zcela běžně anonymní fondy určující de facto výši jejich odměn. I dnes však existuje řada manažerů, kteří

⁹⁴ Čl. 44: *loc. cit.*, 279 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 244].

si díky dlouhodobějším analýzám stále více uvědomují hluboká pouta, která jejich podnik má k území či územím, na nichž působí. Pavel VI. vyzýval k vážnému posouzení škod, které může způsobit vlastní zemi přesun kapitálu do zahraničí kvůli výlučně osobním zájmům.⁹⁵ Jan Pavel II. upozornil, že *investování má vždy kromě ekonomického významu i význam morální*.⁹⁶ Je třeba zdůraznit, že to vše platí i dnes navzdory tomu, že kapitálový trh byl silně liberalizován a že moderní technologická mentalita může svádět k názoru, že investování je záležitostí pouze technickou, a ne také lidskou a etickou. Nelze popřít, že určitý kapitál může vytvářet dobro, když je investován spíše v zahraničí než ve vlastní zemi. Musí přitom ale zůstat zachovány i závazky spravedlnosti s ohledem na způsob, jakým daný kapitál vznikl, a na to, jaké škody to způsobí lidem, nebude-li využit tam, kde vznikl.⁹⁷ Je zapotřebí vyhnout se využívání finančních zdrojů ke spekulativním účelům a pokusení hledat pouze krátkodobý zisk namísto dlouhodobého udržení podniku, jeho přínosu reálné ekonomice a starosti o vhodnou a přiměřenou podporu ekonomických iniciativ v zemích, které potřebují rozvoj. Není ani důvod popírat, že přemísťování investic do zahraničí, je-li spojeno se vzděláváním, může obyvatelstvu přijímající země přinést užitek. Práce a technické vědění jsou univerzálním dobrem. Není ale přijatelné přemísťovat výrobu jen kvůli využití mimořádně příznivých podmínek, nebo hůře, kvůli vykořisťování – aniž se skutečně pomáhá ke vzniku silného výrobního a sociálního systému v místní společnosti jako nezbytného činitele stabilního rozvoje.

41. V této souvislosti je užitečné poznamenat, že *podnikatelská činnost* zahrnuje a musí stále více zahrnovat *širokou škálu hodnot*. Díky dlouhodobě převládajícímu dvojčlennému modelu „trh – stát“ jsme si navykli vnímat pouze soukromého podnikatele kapitalistického typu na jedné straně a ředitele státního podniku na straně druhé. Podnikatelskou činnost je ale ve skutečnosti třeba chápat diferencovaněji. Vyplyvá to z řady důvodů, jež ekonomiku přesahují. Podnikatelská činnost má především význam lidský, který předchází významu profesnímu.⁹⁸ Je součástí každé práce, chápané jako *actus personae* – čin osoby,⁹⁹ a je dobré, aby každý, kdo pracuje, mohl projevit vlastní přínos, aby „cítil možnost, že prací na společném díle uvědoměle pracuje na svém“.¹⁰⁰ Ne náhodou Pavel VI. učil, že „každý, kdo pracuje, v jistém smyslu tvoří“.¹⁰¹ Právě jako odpověď na požadavky a důstojnost pracujících lidí a na potřeby společnosti existují různé typy podnikání, jež se dost vymykají dělení pouze na „soukromé“ a „veřejné“. Každé podnikání vyžaduje a vyjadřuje specifickou podnikatelskou schopnost. Právě proto, aby se dosáhlo ekonomiky, která bude v blízké budoucnosti schopna vstoupit do služeb národního i světového společného dobra, je vhodné brát v úvahu tento širší význam podnikatelské činnosti. Tato širší koncepce usnadňuje výměnu a vzájemné ovlivňování mezi různými typy podnikání, přesunu kompetencí z „neziskového“ do „ziskového“ sektoru a naopak, z veřejného sektoru do občanské společnosti, ze zemí s rozvinutou ekonomikou do rozvojových zemí.

Také *politická autorita* zahrnuje *širokou škálu hodnot*, které nesmějí být opomenuty při uskutečňování nového, sociálně odpovědného a člověku přiměřeného ekonomicko-výrobního řádu. Stejně jako se má v globálním měřítku kultivovat diferencovaná podnikatelská činnost, tak je třeba posilovat i rozvrstvenou, na více úrovních působící politickou autoritu. Integrovaná ekonomika současnosti úlohu států neeliminuje, ale spíše zavazuje vlády k těsnější vzájemné spolupráci. Moudrost a rozumnost nás vedou k tomu, že by se neměl příliš ukvapeně hlásat konec státu. S přihlédnutím k řešení současné krize se spíše zdá, že role státu bude narůstat a že stát získá

⁹⁵ Srov. *ibid.*, 24: *loc. cit.*, 269 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 237].

⁹⁶ *Centesimus annus*, 36: 838–840 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 450–451].

⁹⁷ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 24: *loc. cit.*, 269 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 237].

⁹⁸ Srov. JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 32: *loc. cit.*, s. 832–833 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 446–447]; PAVEL VI. *Populorum progressio*, 25: *loc. cit.*, 269–270 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 237].

⁹⁹ JAN PAVEL II., *Laborem exercens*, 24: *loc. cit.*, 637–638 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 343].

¹⁰⁰ JAN PAVEL II., *Laborem exercens*, 15: *loc. cit.*, 616–618 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 329].

¹⁰¹ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 27: *loc. cit.*, 271 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 238].

zнову řadu svých kompetencí. U některých zemí zůstává budování či rekonstrukce státu klíčovým faktorem jejich rozvoje. *Mezinárodní pomoc* by se v rámci plánu solidarity, jehož cílem je řešení současných ekonomických problémů, měla zaměřit na upevnění ústavního, právního a administrativního rámce v zemích, jež se z těchto dober prozatím plně netěší. Kromě ekonomické pomoci je zapotřebí toho, aby se posílily záruky vlastní *právnímu státu*: systém veřejného pořádku a účinného vězeňství při respektování lidských práv a skutečně demokratické instituce. Není nutné, aby stát měl všude totožné pojetí: podpora za účelem posílení slabého ústavního systému může být docela dobře doprovázena rozvojem jiných politických subjektů, než je stát, a to kulturních, sociálních, teritoriálních či náboženských. Rozčlenění politické autority na místní, národní a mezinárodní úroveň je mimo jiné jedním z nejlepších způsobů, jak zvládnout ekonomickou globalizaci. Je to i způsob, jak se vyhnout tomu, aby ekonomická globalizace podkopala základy demokracie.

42. Někdy se v souvislosti s *globalizací* setkáváme s fatalistickými postoji, jako by snad daný vývoj byl plodem působení neosobních anonymních sil a struktur nezávislých na lidské vůli.¹⁰² Je vhodné si v této záležitosti připomenout, že globalizaci musíme jistě chápat jako společensko-ekonomický proces, ale že to není její jediná dimenze. Za tímto jasně patrným procesem se lidstvo samo stává stále více vzájemně propojeným: je tvořeno osobami a národy, jimž má tento proces přinášet prospěch a rozvoj,¹⁰³ a to když jako jednotlivci i jako společenství přijmou odpovědnost, která jim náleží. Překračování hranic není jen materiálním faktem, ale ve svých příčinách a důsledcích i záležitostí kulturní. Je-li globalizace interpretována deterministicky, pak se ztrácejí kritéria pro její hodnocení a usměrňování. Jako lidská realita je globalizace výslednicí rozmanitých kulturních tendencí, které podléhají procesu rozlišování. Pravda o procesu globalizace a jejím základním etickém kritériu je dána jednotou lidské rodiny a jejím rozvojem směrem k dobru. Je tedy třeba se neúnavně *zasazovat o podporu personalistického, na komunitu soustředěného kulturního směřování procesu celoplanetární integrace, otevřené vůči transcedenci*.

Navzdory některým svým strukturálním prvkům – které není třeba popírat, ale ani absolutizovat – „globalizace není *a priori* ani dobrá, ani špatná. Bude tím, co z ní lidé učiní.“¹⁰⁴ Nemáme být obětmi, ale aktéry globalizace, a máme jednat s rozumností, vedeni láskou a pravdou. Zaslepeně se globalizaci stavět na odpor by bylo mylným postojem a předsudkem, který by vposled ignoroval proces, jenž má i své pozitivní stránky – tak bychom riskovali, že ztratíme obrovskou šanci zapojit se do mnoha příležitostí k rozvoji, jež nabízí. Dobře chápané a řízené procesy globalizace skýtají příležitost k dosud nevídanému přerozdělení obrovského bohatství na celosvětové úrovni; když budou řízeny špatně, mohou naopak vést k růstu chudoby a nerovností a vyvolat i celosvětovou krizi. Je zapotřebí *odstranit nedostatky tohoto procesu*, které způsobují nová rozdělení mezi národy i uvnitř národů, a zasadit se o to, aby přerozdělování bohatství nedoprovázelo zároveň přerozdělení chudoby nebo dokonce její nárůst: jde o vážné nebezpečí, pokud by docházelo k špatnému řízení. Dlouhou dobu se myslelo, že chudé národy by měly zůstat na předem určeném stupni rozvoje a měly by se spokojit s filantropií rozvinutých národů. Proti této mentalitě ostře vystoupil Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio*. Materiálních prostředků, jež by se daly použít k vybědnutí obyvatelstva těchto zemí z bídy, je dnes potenciálně více než tehdy. Byly ale zatím využívány převážně jen národy rozvinutých zemí, jež tak mohly lépe zúročit proces liberalizace pohybu kapitálu a mobility práce. Rozšíření blahobytu na světové úrovni tedy nesmí být zbržděno egoistickými a protekcionistickými projekty či jednostrannými zájmy. Zapojení rozvíjejících se či rozvojových zemí nám dnes umožní lépe krizi zvládnout. Přeměna spjatá s procesem globalizace obnáší velké těžkosti a nebezpečí. Lze je překonat jedině tehdy, uvědomíme-li si antropologického a

¹⁰² Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY, instrukce o křesťanské svobodě a osvobození *Libertatis conscientia* (22. března 1986), 74: AAS 79 (1987) 587.

¹⁰³ Srov. JAN PAVEL II., Rozhovor pro katolický deník *La Croix*, 20. srpna 1997.

¹⁰⁴ JAN PAVEL II., Promluva k Papežské akademii sociálních věd (27. dubna 2001): *Insegnamenti XXIV*, 1 (2001), s. 800.

etického ducha, který vede globalizaci samu k cíli, jímž je solidární humanizace. Bohužel je tento duch často překrýván či potlačován etickými a kulturními úvahami individualistické a utilitaristické povahy. Globalizace má více dimenzí a zahrnuje celou škálu hodnot: tento proces musí být pochopen v různosti a jednotě všech svých dimenzí, včetně dimenze teologické. Tak bude možno prožívat a *usměrňovat globalizaci lidstva v kategoriích vztahovosti, společenství a sdílení dober.*

Čtvrtá kapitola

Rozvoj národů, práva a povinnosti, životní prostředí

43. „Všeobecná solidarita je realitou, která nám přináší nejen dobrodiní, ale také povinnosti.“¹⁰⁵ Mnoho lidí se dnes přiklání k názoru, že kromě sebe nejsou nikomu nic povinováni. Domnívají se, že jsou nositeli pouze práv, a často mají velké obtíže s dozráváním k odpovědnosti za integrální rozvoj svůj i druhých lidí. Je tedy důležité podněcovat novou reflexi o tom, že *práva, nemají-li se stát čirou svévolí, předpokládají povinnosti.*¹⁰⁶ V současnosti jsme svědky tíživého protikladu. Na jedné straně se vymáhají práva, mající nahodilý a postradatelný ráz, přičemž se nárokuje jejich uznání a šíření ze strany veřejných struktur, a na druhé straně jsou zneuznávána a pošlapávána elementární základní práva velké části lidstva.¹⁰⁷ Často se konstatuje souvislost mezi vymáháním práva na zbytečnosti, nebo dokonce na výstřelky či neřesti v bohatých společnostech, a nedostatkem jídla, pitné vody, základního vzdělání a zdravotní péče v některých oblastech zaostalého světa a na periférii velkých metropolí. Tato souvislost spočívá v tom, že jsou-li individuální práva zbavena rámce povinností, jež jim dávají plný smysl, stávají se pomatenými a spouštějí spirálu prakticky neomezených požadavků, zbavených jakýchkoli kritérií. Přílišné zdůrazňování práv ústí v opomíjení povinností. Povinnosti vymezují práva, protože poukazují na antropologický a etický rámec, jehož jsou práva součástí, aby se nestala svévolí. Povinnosti proto posilují práva: povinnosti podněcují k obraně a prosazování práv jako k úkolu, který je třeba přijmout ve službě dobru. Jsou-li však práva založena pouze na usneseních občanských shromáždění, mohou být kdykoli změněna a z obecného povědomí se poté vytrácí povinnost respektovat je a dodržovat. Vlády a mezinárodní organizace tak mohou zapomínat na objektivitu a „nezadatelnost“ práv. Když k tomu dochází, opravdový rozvoj národů je ohrožen.¹⁰⁸ Takové postoje znevažují autoritu mezinárodních organizací především u těch zemí, které nejvíce potřebují rozvoj. Tyto země totiž na mezinárodním společenství žádají, aby jako svou povinnost přijalo pomoci jim stát se „budovateli své vlastní šťastné budoucnosti“,¹⁰⁹ to znamená aby na sebe vzaly své povinnosti. *Sdílení vzájemných povinností podněcuje lidi k aktivitě mnohem víc než jen dožadování se práv.*

44. Pojetí práv a povinností v perspektivě rozvoje musí vzít v úvahu také problémy spojené s *populačním růstem*. Je to velmi důležitý aspekt opravdového rozvoje, protože se týká nezadatelných hodnot života a rodiny.¹¹⁰ Považovat populační růst za hlavní příčinu zaostalosti je omyl dokonce i z ekonomického hlediska. Stačí na jednu stranu pomyslet na významné snížení dětské úmrtnosti a prodlužování průměrného věku v ekonomicky rozvinutých zemích, a na druhou stranu na zjevné známky krize ve společnostech, které vykazují znepokojivě se snižující porodnost. Náležitá

¹⁰⁵ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 17: *loc. cit.*, 265–266 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 235, překlad upraven].

¹⁰⁶ Srov. JAN PAVEL II., *Pacem in terris: trvalé úsilí*. Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 2003 (8. prosince 2002), 5: AAS 95 (2003) 343 [česky Praha: Česká biskupská konference, 2002].

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Srov. BENEDIKT XVI., *Srdcem míru je lidská osoba*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007, 13: *loc. cit.*, 781–782 [česky: ACTA ČBK 2/2007, s. 11–12].

¹⁰⁹ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 65: *loc. cit.*, 289 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 251].

¹¹⁰ Srov. *ibid.*, 36–37: *loc. cit.*, 275–276 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 241–242].

pozornost musí být věnována odpovědnému plánování rodičovství, jež představuje mezi jiným pozitivní přínos k integrálnímu lidskému rozvoji. Církev, již leží na srdci opravdový rozvoj člověka, naléhavě doporučuje plnou úctu k lidským hodnotám, což platí i pro oblast sexuality. Sexualitu nelze redukovat na prostý hedonismus a zábavu: obdobně není možno sexuální výchovu redukovat na technický návod, jehož jediným účelem je ochrana dotyčných osob před případnou nákazou či „rizikem“ početí. Znamenalo by to ochuzovat a opomíjet hluboký význam sexuality, význam, který naopak musí uznat a odpovědně přijímat jak jednotlivci, tak komunita. Tato odpovědnost zapovídá pokládat sexualitu za pouhý zdroj rozkoše i to, aby byla zatahována do politiky násilného plánování rodičovství. V obou případech jde o materialistické koncepce a o takovou politiku, v níž jsou lidé vposled vystavováni různým formám násilí. Proti tomu je třeba klást důraz na to, že primární právo v této oblasti mají rodiny,¹¹¹ nikoli stát a jeho restriktivní politika, a zajistit přiměřenou výchovu rodičů.

Morálně odpovědná otevřenost vůči životu představuje společenské a ekonomické bohatství. Velké národy byly schopny vymanit se z chudoby mimo jiné díky velkému počtu a schopnostem svých obyvatel. Na druhou stranu kdysi vzkvétající národy prožívají nyní období nejistoty, někdy i úpadku, a to v důsledku klesající porodnosti, která je hlavním problémem blahobytných společností. Snížení počtu narozených dětí někdy i pod hranici takzvané „prosté reprodukce“ způsobuje krizi systému sociálního zabezpečení, zvyšuje jeho náklady, vede k snižování uložených úspor, a tím i finančních zdrojů nezbytných pro investice, omezuje možnost disponovat kvalifikovanými pracovními silami, a tak ubývá „mozků“, z nichž může národ čerpat pro své potřeby. Málo, někdy i velmi málo početným rodinám hrozí nebezpečí ochuzení sociálních vztahů a neschopnost zajistit účinné formy solidarity. Tyto situace jsou příznakem slabé důvěry v budoucnost a znamením morální únavy. Společenskou, ba dokonce ekonomickou nutností se tak stává předkládat budoucím generacím krásu rodiny a manželství, i skutečnost, že tyto instituce jsou v souladu s nejhlubšími požadavky srdce i s důstojností lidské osoby. V tomto ohledu jsou státy povinny *zavádět politiku, prosazující centrální postavení a integritu rodiny*, jež je založena na manželství mezi mužem a ženou, první a životodárné buňce společnosti,¹¹² a starat se o její ekonomické a finanční problémy s ohledem na její vztahovou podstatu.

45. Odpovídat na nejhlubší morální potřeby lidské osoby má významný a blahodárný dopad i na ekonomické rovině. *Ekonomika totiž ke svému řádnému fungování potřebuje etiku*; ne jakoukoli etiku, ale etiku přátelskou k lidské osobě. Dnes se v ekonomické, finanční a podnikatelské oblasti o etice hodně mluví. Vznikají výzkumná centra i vzdělávací kurzy zaobírající se „podnikatelskou etikou“ (*business ethics*); v rozvinutém světě se šíří systém etických auditů, sledující linii ideového hnutí spjatého se společenskou odpovědností podnikání. Banky nabízejí takzvané „etické“ účty a investiční fondy. Rozvíjí se „etické financování“ především prostřednictvím mikrokreditů a obecněji mikrofinancování. Tento vývoj dochází uznání a zasluhuje si širokou podporu. Jeho pozitivní účinky lze zaznamenat i v méně rozvinutých oblastech světa. Je ale dobré vypracovat i solidní rozlišovací kritérium, neboť zjevně dochází i k jistému zneužívání přívlastku „etický“. Je-li ho užíváno příliš obecně, označuje velmi různorodé obsahy. Může to dojít až tak daleko, že pod tímto označením se skrývají rozhodnutí a závěry, které odporují spravedlnosti a pravému dobru člověka.

Velmi totiž záleží na referenčním morálním systému. K tomuto tématu přináší sociální nauka církve svůj zvláštní přínos, který je založen na stvoření člověka „k obrazu Božímu“ (*Gn 1,27*) – z této skutečnosti vyplývá nezcizitelná důstojnost lidské osoby, stejně jako transcendentní hodnota přirozených morálních norem. Ekonomické etice, která by odhlížela od těchto dvou pilířů, by nevyhnutelně hrozilo, že ztratí svou morální kvalitu a instrumentalizuje se; přesněji řečeno, hrozilo

¹¹¹ Srov. *ibid.*, 37: *loc. cit.*, 275–276 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 242].

¹¹² Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Apostolicam actuositatem* (dekret o apoštolátu laiků z 18. listopadu 1965), 11 [*Dokumenty II. vatikánského koncilu*, 396–397].

by jí, že bude podřízena stávajícím ekonomickým a finančním systémům, místo toho, aby korigovala jejich selhání. Kromě jiného by nakonec ospravedlňovala financování eticky sporných projektů. Slovo „etický“ dále nesmí být užíváno způsobem ideologicky diskriminujícím, jako kdyby snad platilo, že iniciativy, které tento přívlastek nezdobí, nejsou etické. Je zapotřebí usilovat – a je podstatné to na tomto místě zdůraznit! – nejen o to, aby vznikaly „etické“ sektory či segmenty ekonomiky a financování, ale aby veškerá ekonomika a veškeré financování byly etické, a to nejen díky vnější nálepce, ale respektováním vnitřních požadavků, jež jsou jejich povaze vlastní. Sociální nauka církve o tom mluví velmi jasně, když připomíná, že ekonomika ve všech svých odvětvích je dílčí oblastí mnohostranného lidského konání.¹¹³

46. Uvažujeme-li o tématech souvisejících se *vztahem mezi podnikáním a etikou* a o vývoji, jímž prochází výrobní systém, zdá se, že dosud platné rozlišení mezi podniky zaměřenými na zisk (*profit*) a neziskovými organizacemi (*non profit*) už není plně schopno postihnout skutečnost či nabídnout praktické směřování do budoucna. V posledních desetiletích vznikl rozsáhlý prostor ležící mezi oběma typy podniků. Tvoří ho tradiční podniky, které se ovšem zavazují dohodami o sociální pomoci k podpoře zaostalých zemí; nadace spjaté s jednotlivými podniky; podnikatelské skupiny, které sledují sociálně zaměřené cíle; rozmanitý svět zástupců takzvané občanské ekonomiky či „ekonomie společenství“. Nejde jen o „třetí sektor“, ale o novou rozsáhlou a vnitřně členěnou realitu, spojující soukromý a veřejný sektor, která sice nevylučuje zisk, ale považuje ho za nástroj k dosažení lidštějších a sociálních cílů. To, zda tyto podniky rozdělují zisky, či nikoli, nebo zda jejich právní forma odpovídá zavedeným zvyklostem, je druhotné vzhledem k jejich ochotě chápat zisk jako prostředek k dosažení lidštějšího trhu a společnosti. Je třeba doufat, že tyto nové typy podniků budou v každé zemi úspěšné při hledání vhodného právního a daňového systému. Anž by se snižovaly význam a ekonomická a společenská prospěšnost zavedených forem podnikání, působí tyto nové formy na to, aby ekonomické subjekty stále jasněji a plněji přebíraly své povinnosti. A nejen to. *Sama pluralita institucionálních forem podnikání dává vzniknout nejen lidštějšímu, ale také soutěživějšímu trhu.*

47. Rozšíření různých typů podniků, zejména těch, jež jsou schopny chápat zisk jako nástroj k dosažení cíle, jímž je lidštější trh i společnost, musí být sledováno i v zemích, které trpí vylučováním či marginalizací z globálního ekonomického řetězce. V těchto zemích je velmi důležité postupovat vpřed za pomoci projektů založených na vhodně koncipované a řízené subsidiaritě, která slouží především k posílení práv, ale počítá také s přebíráním příslušných odpovědností. V *rozvojových programech* se musí dbát na zásadu *ústředního postavení lidské osoby*, která na sebe musí primárně brát odpovědnost za rozvoj. Hlavním zájmem je zlepšení životních podmínek konkrétních lidí v určité oblasti, aby se mohli ujmout oněch povinností, které jim nynější nouze nedovoluje plnit. Starostlivost nesmí být nikdy abstraktní postoj. Mají-li se rozvojové programy přizpůsobit jednotlivým situacím, musí být flexibilní; příjemci pomoci by měli být přímo zapojeni do vytváření projektů a stát se hlavními aktéry při jejich uskutečňování. Protože neexistují univerzálně platná řešení, je stejně nezbytné používat kritéria pro pečlivé monitorování i drobných zlepšení z hlediska solidarity. Mnohé závisí na tom, jak jsou programy konkrétně vedeny. „Hlavní odpovědnost za svůj rozvoj nesou samy národy. Této odpovědnosti však nemohou dostát, zůstanou-li vzájemně izolovány.“¹¹⁴ Tato slova Pavla VI. platí tím více dnes, kdy se náš svět postupně stále víc integruje. Dynamika integrace v sobě nemá nic mechanického. Řešení je třeba hledat s ohledem na život národů a konkrétních lidí a na základě obezřetného hodnocení každé situace. Vedle velkých projektů je zde prostor pro malé projekty; především je ale zapotřebí skutečné mobilizace všech subjektů občanské společnosti, tedy jak právnických, tak i fyzických

¹¹³ Srov. PAVEL VI. *Populorum progressio*, 14: *loc. cit.*, 264 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 234]; JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 32: *loc. cit.*, s. 832–833 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 446–447].

¹¹⁴ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 77: *loc. cit.*, 295 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 255, překlad upraven].

osob.

Mezinárodní spolupráce si žádá lidi, kteří se na ekonomickém a lidském rozvoji podílejí tím, že svou solidaritu vyjadřují přímo na místě, doprovázením, vzděláváním a proječováním respektu. Z tohoto hlediska by se samy mezinárodní organizace měly ptát na skutečnou efektivitu svých často velmi nákladných byrokratických a administrativních aparátů. Někdy se stává, že příjemci pomoci se stávají podřízenými svých dárců a chudí slouží k vydržování přebujelých byrokratických organizací, jež si na vlastní provoz ponechávají příliš vysoké procento zdrojů určených původně na rozvoj. Bylo by proto v tomto ohledu žádoucí, aby se všechny mezinárodní agentury i nevládní organizace zasadily o naprostou transparentnost, informovaly dárcce i veřejnost o procentuálním podílu z přijatých peněz, alokovaných do programů spolupráce, o skutečném obsahu těchto programů a konečně o skladbě výdajů institucí samotných.

48. Téma rozvoje je dnes těsně spojeno i s povinnostmi, vyplývajícími ze vztahu člověka k *přírodním prostředí*. Toto prostředí daroval Bůh všem a za jeho užívání máme odpovědnost vůči chudým, vůči budoucím generacím i celému lidstvu. Považuje-li se příroda a především lidská bytost za plod čiré náhody nebo evolučního determinismu, oslabuje se ve svědomí lidí vědomí odpovědnosti. Věřící poznává v přírodě podivuhodný výsledek Božího stvořitelského působení, který člověk smí s ohledem na vnitřní rovnováhu samotného stvoření odpovědně užívat k uspokojení svých oprávněných materiálních i nemateriálních potřeb. Pokud se toto pojetí vytrácí, považuje člověk přírodu buď za nedotknutelné tabu, nebo ji naopak vykořisťuje. Ani jeden z těchto postojů však není v souladu s křesťanským pohledem na přírodu, plod Božího stvoření.

Příroda je vyjádřením plánu lásky a pravdy. Předchází nás a je nám Bohem dána jako prostor pro náš život. Příroda k nám mluví o Stvořiteli (srov. *Řím* 1,20) i o jeho lásce k lidstvu. Je předurčena k tomu, aby byla, až se naplní čas, „přivedena k jednotě v Kristu“ (srov. *Ef* 1,9–10); *Kol* 1,19–20). I ona je tedy „povoláním“.¹¹⁵ Příroda je nám k dispozici ne jako „hromada bezdůvodně roztroušených věcí“¹¹⁶ ale jako dar Stvořitele, který do ní vložil vnitřní řád, z něž člověk čerpá nezbytné poučení, „aby ji obdělával a chránil“ (*Gn* 2,15). Je však třeba zdůraznit i to, že je v rozporu s opravdovým rozvojem, jestliže se příroda pokládá za něco důležitějšího, než je lidská osoba. Takovýto přístup ústí do novopohanských postojů nebo do nového panteismu – spásu člověka totiž nelze odvodit ze samotné přírody chápané v čistě naturalistickém smyslu slova. Proto musí být ostatně odmítnut i přístup opačný, který usiluje o naprosté technické ovládnutí přírody. Přírodní prostředí je něco víc než jen materie, s níž by bylo možno nakládat podle naší libosti. Je to podivuhodné dílo Stvořitele, které v sobě nese „gramatiku“ ukazující na účely a kritéria jeho moudrého užívání, nikoli jeho svévolného vykořisťování. Mnoho současných škod pro rozvoj pochází právě z těchto deformovaných pojetí. Redukování přírody jen na soubor nahodilých údajů je zdrojem násilí vůči životnímu prostředí a povzbuzuje i postoje, které nerespektují ani samotnou lidskou přirozenost. Ta sestává nejen z materie, ale i z ducha: jako taková oplývá transcendentními významy a cíli, jichž je třeba dosáhnout, a je normativní rovněž pro kulturu. Člověk interpretuje a utváří životní prostředí prostřednictvím kultury, jejíž směřování je zase určeno odpovědným užíváním svobody v souladu s příkazy mravního zákona. Projekty integrálního lidského rozvoje proto nesmí opomíjet příští generace, musí být ochotné k solidaritě a mezigenerační spravedlnosti a zohledňovat řadu kontextů, ať už ekologický, právní, ekonomický, politický či kulturní.¹¹⁷

¹¹⁵ JAN PAVEL II., *Mír s Bohem Stvořitelem. Mír s celým stvořením*. Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 1990, 6: AAS 82 (1990) 150.

¹¹⁶ HERAKLEITOS Z EFESU (Efesos, 535–475 před Kristem), Fragment 22B124, in: H. Diels – W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmann, Berlin 1952⁶ [český překlad podle: Zdeněk Kratochvíl, *Dělský potápěč k Hérakleitově řeči*, Praha: Hermann a synové, 2006, s. 256n].

¹¹⁷ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve*, 451–487 [české vydání: s. 287–307].

49. Otázky spojené s péčí o životní prostředí a jeho ochranou musí dnes nutně brát v úvahu *energetickou problematiku*. Skutečnost, že některé státy, mocenské skupiny a významné společnosti hromadí zásoby neobnovitelných zdrojů energie, představuje vážnou překážku pro rozvoj chudých zemí. Tyto země nemají ekonomické prostředky k tomu, aby si zjednały přístup k stávajícím neobnovitelným zdrojům energie, ani nejsou s to financovat výzkum nových alternativních zdrojů. Hromadění přírodních zdrojů, které se v mnoha případech nacházejí právě v chudých zemích, vede k vykořisťování a častým konfliktům mezi národy i uvnitř jednotlivých zemí. Tyto konflikty jsou nezřídka vedeny na půdě těchto zemí a jejich konečným výsledkem jsou obrovské ztráty na životech, ničení a další úpadek. Mezinárodní společenství má neodkladný úkol najít institucionální způsoby, jak regulovat spotřebu neobnovitelných zdrojů, jež by zahrnovaly chudé země, a tak se budoucnost plánovala společně s nimi.

I na této frontě existuje *naléhavá morální potřeba obnovy solidarity*, zvláště ve vztazích mezi rozvojovými a průmyslově vysoce rozvinutými zeměmi.¹¹⁸ Technologicky pokročilé společnosti mohou – a nyní i musí – snižovat svou vlastní energetickou náročnost jak vlastními technologiemi zpracování, tak větší ekologickou citlivostí svých občanů. K tomu se musí dodat, že už v současnosti je možné dosáhnout lepší energetické účinnosti a zároveň podněcovat hledání alternativních energetických zdrojů. Přesto je zapotřebí i celosvětového přerозdělování energetických zdrojů, aby k nim získaly přístup i země, které je postrádají. Osud těchto zemí nemůže být ponechán napospas tomu, kdo přijde první, anebo logice silnějšího. Jde o vážné problémy, a mají-li být adekvátně vyřešeny, žádá se ode všech svědomité zvážení důsledků, které dopadnou na nové generace, zvláště na velké množství mladých lidí uprostřed chudých národů, kteří „se dožadují aktivní účasti na budování lepšího světa“.¹¹⁹

50. Tato odpovědnost je globální, protože se netýká jen energie, ale celého stvoření, které nesmíme novým generacím zanechat ochuzené o jeho zdroje, z nichž mnohé jsou neobnovitelné. Člověku je dovoleno *odpovědně ovládat přírodu*, kterou má chránit, čerpat z ní užitek a také o ni novými způsoby, s využitím pokročilých technologií, pečovat, aby mohla důstojně přijmout a dávat obživu populaci, která ji obývá. Na naší Zemi je místo pro všechny: na ní musí celá lidská rodina nacházet zdroje nezbytné pro důstojný život, a to s pomocí samotné přírody – která je darem Boha pro jeho děti –, skrze vlastní práci a vlastní tvořivost. Musíme však upozornit na závažnou povinnost předat zemi novým generacím v takovém stavu, aby ji i ony mohly důstojně obývat a dále o ni pečovat. To v sobě zahrnuje závazek rozhodovat „společně po odpovědném zvážení, jakou cestou se ubírat, s cílem posílit *pouta mezi lidskou bytostí a životním prostředím*, které má být zrcadlem stvořitelské lásky Boha, od něhož pocházíme a k němuž směřujeme“.¹²⁰ Můžeme si jen přát, aby mezinárodní společenství i vlády jednotlivých zemí byly schopny efektivně bránit tomu, aby bylo životní prostředí využíváno škodlivě. Je rovněž naléhavé, aby odpovědné autority vynaložily veškeré úsilí na transparentní ocenění ekonomických a sociálních nákladů spojených s užíváním společných přírodních zdrojů a břemeno těchto nákladů aby plně nesli ti, kdo tyto zdroje zneužívají, a nikoli ostatní národy nebo budoucí generace. Ochrana životního prostředí, zdrojů a klimatu vyžaduje, aby všichni mezinárodně zodpovědní představitelé konali společně a ukázali, že jsou připraveni v dobré víře jednat v souladu se zákony a v solidaritě s nejslabšími oblastmi naší planety.¹²¹ Jedním z největších úkolů ekonomie je právě co nejefektivnější využívání – nikoli zneužívání – přírodních zdrojů, se stálým vědomím toho, že „efektivita“ není pojem hodnotově neutrální.

¹¹⁸ Srov. JAN PAVEL II., *Mír s Bohem Stvořitelem. Mír s celým stvořením*. Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 1990, 10: AAS 82 (1990) 152–153.

¹¹⁹ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 65: loc. cit., 289 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 251, překlad upraven].

¹²⁰ Srov. BENEDIKT XVI., *Lidská rodina, společenstvím pokoje*. Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 2008 (8. prosince 2007), 7: AAS 100 (2008) 41 [ACTA ČBK 3/2008, Praha: Česká biskupská konference, 2008, s. 58].

¹²¹ Srov. BENEDIKT XVI., *Promluva k Valnému shromáždění Organizace spojených národů*, New York (18. dubna 2008): *Insegnamenti* IV, 1 (2008), s. 618–626.

51. *Způsob, jak lidstvo zachází s životním prostředím, je ovlivněno tím, jak zachází samo se sebou, a naopak.* To vybízí dnešní společnost k serióznímu přehodnocení svého životního stylu, jenž v mnoha částech světa inklinuje k hedonismu a konzumismu, bez ohledu na škody, jaké z toho plynou.¹²² Nezbytná je skutečná změna myšlení, která povede k přijetí *nových životních způsobů*, „v nichž by hledání pravdy, krásy, dobra a spojení s ostatními v zájmu společného růstu byly určujícími prvky při rozhodování o spotřebě, šetření a investicích.“¹²³ Každé porušení solidarity a přátelství mezi občany škodí životnímu prostředí, stejně jako zhoršení životního prostředí naopak vyvolává nespokojenost v sociálních vztazích. Příroda je obzvláště v naší době natolik integrována do společenské a kulturní dynamiky, že už sotva představuje nezávislou proměnnou. Zpustošení a vyčerpání půdy v některých zemědělských oblastech je příčinou zbídačení a zaostalosti zde žijícího obyvatelstva. Pokud se podnítl ekonomický a kulturní rozvoj těchto obyvatel, pak se tím chrání i příroda. A kolik přírodních zdrojů je ničeno válkami! Pokoj uvnitř národů i mezi národy by umožnil i větší ochranu přírody. Hromadění zdrojů, především vody, vyvolává konflikty, které doléhají na dotyčné národy. Pokojná dohoda o užívání zdrojů může ochránit přírodu a zároveň blahobyt společností, jichž se to týká.

Církev má odpovědnost za stvoření a musí tuto odpovědnost projevovat také na veřejnosti. Když tak činí, musí bránit nejen zemi, vodu a vzduch jakožto dary stvoření, které patří všem. Musí především bránit člověka před sebezničením. Je nutné, aby existovalo cosi, co bychom mohli nazvat správně pojatou ekologií člověka. Zhoršování stavu přírody jde totiž ruku v ruce s kulturou utvářející lidské soužití; *pokud je společností respektována „ekologie člověka“¹²⁴, pak z toho má prospěch i ekologie životního prostředí.* Obdobně jako jsou mezi sebou propojeny lidské ctnosti, takže oslabení jedné ohrožuje i ty ostatní, tak i ekologický systém stojí na dodržování plánu týkajícího se jak zdravého společenského soužití, tak dobrých vztahů k přírodě.

K ochraně přírody nestačí jenom zásahy oživující či omezující ekonomiku a nestačí ani vhodná osvěta. Jsou to jistě důležité nástroje, ale *rozhodujícím problémem je celkový morální stav společnosti.* Když se nerespektuje právo na život a na přirozenou smrt, když se uměle provádí početí, těhotenství i narození člověka, když jsou lidská embrya obětována výzkumu, pak svědomí společnosti ztrácí pojem o humánní ekologii, a tím i o ekologii životního prostředí. Vzájemně se vylučuje, když se po nových generacích žádá úcta k životnímu prostředí, a přitom jim výchova ani zákony nepomáhají k úctě k sobě samým. Kniha přírody je jedna a nedělitelná: zahrnuje jak životní prostředí, tak lidský život, sexualitu, manželství, rodinu i sociální vztahy – jedním slovem integrální lidský rozvoj. Naše povinnosti vůči životnímu prostředí jsou propojeny s povinnostmi, jež máme k lidské osobě jako takové i ve vztahu k druhým. Nejde vymáhat jedny povinnosti a šlapat po druhých. Zde leží závažný rozpor dnešní mentality a praxe, která ponižuje lidskou osobu, rozvrací životní prostředí a škodí společnosti.

52. Pravdu ani lásku, kterou pravda odkrývá, nelze vyrobit: lze je jedině přijmout. Jejich posledním zdrojem není ani nemůže být člověk, ale jen Bůh, který je Pravda a Lásky. Tento princip je velmi důležitý pro společnost i pro rozvoj, protože ani pravda, ani láska se nemohou stát pouhými lidskými produkty. Samo povolání k rozvoji lidských osob i národů se nezakládá na pouhém lidském rozhodnutí, ale je vepsáno do plánu, který nás předchází a který pro nás všechny představuje povinnost, jež má být přijata svobodně. To, co nás předchází a co nás utváří – subsistující Lásky a Pravda –, nám ukazuje, co je dobro a v čem spočívá naše štěstí. *Ukazuje nám cestu k pravému rozvoji.*

¹²² Srov. JAN PAVEL II., *Mír s Bohem Stvořitelem. Mír s celým stvořením.* Poselství k Světovému dni míru 1. ledna 1990, 13: AAS 82 (1990) 154–155.

¹²³ TÝŽ, *Centesimus annus*, 36: *loc. cit.*, 838–840 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 450–451].

¹²⁴ *Ibid.*, 38: *loc. cit.*, 840–841; srov. BENEDIKT XVI., *Srdcem míru je lidská osoba.* Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007, 8: *loc. cit.*, 779 [česky: ACTA ČBK 2/2007, s. 9].

Pátá kapitola **Spolupráce lidské rodiny**

53. Jeden z nejbolestivějších druhů chudoby, kterou člověk může zakoušet, je samota. Lze říci, že i další druhy chudoby, včetně chudoby materiální, se rodí z izolovanosti, z toho, že se člověku nedostává lásky nebo že má obtíže milovat. Různé druhy chudoby často vznikají z odmítnutí Boží lásky, z prvotního tragického uzavření se člověka v sobě samém. Takový člověk se domnívá, že si vystačí sám, anebo že je jen bezvýznamným a pomíjejícím jevem, „cizincem“ v náhodně vzniklém vesmíru. Člověk je odcizen, když je sám nebo když se odtrhává od reality, když odmítá myslet a věřit v nějaký Základ.¹²⁵ Celé lidstvo je odcizeno, když důvěruje pouze lidským plánům, ideologiím a falešným utopiím.¹²⁶ Lidstvo se dnes zdá být mnohem interaktivnější než v minulosti: tato větší vzájemná blízkost se musí proměnit v opravdové společenství. *Rozvoj národů závisí hlavně a především na uznání, že lidský rod je jedinou rodinou*, která spolupracuje v pravém společenství a je tvořena subjekty, které nežijí prostě jeden vedle druhého.¹²⁷

Pavel VI. poznamenal, že „lidem se vede špatně, protože nedostatečně přemýšlejí“.¹²⁸ Tento výrok obsahuje konstatování, ale vyjadřuje také přání: Je zapotřebí nového rozmachu myšlení, aby se lépe chápalo, co znamená, že jsme jedna rodina. Vzájemné styky pěstované mezi národy na zemi nás vybízí k tomuto rozmachu, aby integrace znamenala spíše solidaritu¹²⁹ než marginalizaci. Takovéto myšlení si žádá *hlubší kritické hodnocení kategorie vztahu*. Jde o úkol, který nejsou s to zvládnout sociální vědy samy: žádá si to i přispění disciplín, jako je metafyzika a teologie, aby se tak jasným způsobem zachytila transcendentní důstojnost člověka.

Člověk jako tvor s duchovní přirozeností se realizuje v meziosobních vztazích. Čím opravdověji je prožívá, tím více dozrává i jeho osobní identita. Člověk nezískává svou hodnotu tím, že se izoluje, ale tím, že navazuje vztahy s ostatními a s Bohem. Proto mají tyto vztahy tak podstatný význam. Totéž platí i pro národy. Proto je velkým přínosem pro jejich rozvoj metafyzické chápání vztahů mezi osobami. Rozum v této záležitosti nachází inspiraci a orientaci v křesťanském zjevení. Lidská komunita podle něj neabsorbuje osobu do sebe, neničí její autonomii, jako se to děje v různých formách totality, ale dále ji zhodnocuje, protože vztah mezi osobou a komunitou je vztahem jednoho celku k druhému.¹³⁰ Stejně jako rodinné společenství neruší identitu osob, jež ji tvoří, stejně jako sama církev plně oceňuje „nové stvoření“ (srov. *Gal 6,15; 2 Kor 5,17*), jež je křtem zařazeno do jejího živého Těla, tak ani jednota lidské rodiny v sobě neruší osoby, národy a kultury, ale činí je navzájem transparentnějšími a sjednocuje je v jejich legitimní různosti.

54. Téma rozvoje je zároveň tématem zahrnutí všech osob a národů do jediné komunity lidské rodiny, která je utvářena v solidaritě na základě stěžejních hodnot spravedlnosti a pokoje. Toto hledisko je rozhodujícím způsobem osvětleno vztahem mezi Osobami Trojice v rámci jediné božské

¹²⁵ Srov. JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 41: *loc. cit.*, 843–845 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 454–456, překlad upraven].

¹²⁶ Srov. *ibid.*

¹²⁷ Srov. JAN PAVEL II., *Evangelium vitae*, 20: *loc. cit.*, 422–424 [české vydání s. 29–30].

¹²⁸ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 85: *loc. cit.* 298–299 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 258, překlad upraven].

¹²⁹ Srov. JAN PAVEL II., *Ze spravedlnosti jednotlivce se rodí mír pro všechny*. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 1998 (8. prosince 1997), 3: AAS 90 (1998) 150 [Praha: Česká biskupská konference, 1997]; TÝŽ, Promluva k členům nadace „Centesimus annus – Pro Pontifice“ (9. května 1998), 2: *Insegnamenti XXI*, 1 (1998), s. 873–874; TÝŽ, Promluva k politickým představitelům a diplomatickému sboru na setkání ve vídeňském Hofburgu (20. června 1998), 8: *Insegnamenti XXI*, 1 (1998), s. 1435–1436; TÝŽ, Poselství rektorovi Katolické univerzity Nejsvětějšího Srdce (*Sacro Cuore*) k jejímu výročnímu dni (5. května 2000), 6: *Insegnamenti XXIII*, 1 (2000), s. 759–760.

¹³⁰ Podle svatého Tomáše „ratio partis contrariatur rationi personae“, III *Sent.*, d. 5, 3, 2; a též: „Homo non ordinatur ad communitatem politicam secundum se totum et secundum omnia sua“, *Summa theologiae*, I–II, q. 21, a. 4, ad 3.

Podstaty. Trojice je naprostá jednota, neboť tři božské Osoby jsou čirou vztahovostí. Vzájemná transparentnost mezi božskými Osobami je úplná a pouto mezi nimi je naprosté, protože tvoří absolutní jednotu a jedinečnost. Bůh chce zahrnout i nás do skutečnosti tohoto společenství, „aby byli jedno, jako my jsme jedno“ (Jan 17,22). Církev je znamením a nástrojem této jednoty.¹³¹ Také vztahy mezi lidmi během dějin mohou být jen obohaceny poukazem na tento božský model. Zejména ve světle zjeveného tajemství Trojice rozumíme tomu, že pravá otevřenost neznamena odštědivé rozptýlení, nýbrž hluboké vzájemné pronikání. Vyplývá to i z obecně lidské zkušenosti lásky a pravdy. Stejně jako svátostná láska sjednocuje manžele duchovně v „jediném těle“ (Gn 2,24; Mt 19,5; Ef 5,31) a tím ze dvou, jimiž byli, činí reálnou vztahovou jednotu, tak analogicky pravda sjednocuje duchovní bytosti mezi sebou a přivádí je k souladu v myšlení tím, že je přitahuje a v sobě sjednocuje.

55. Křesťanské zjevení o jednotě lidského rodu předpokládá *metafyzickou interpretaci „lidského“* (humanum), v němž je vztahovost podstatným prvkem. Bratrství a pokoji učí také jiné kultury a jiná náboženství, a proto mají velký význam pro integrální rozvoj člověka. Nechybí však ani náboženské a kulturní postoje, které plně nepřijímají princip lásky a pravdy a vposled brzdí pravý lidský rozvoj nebo mu přímo brání. V dnešním světě se projevují některé kultury s náboženským pozadím, které člověka nezavazují ke společenství, ale izolují ho v hledání individuálního blahobytu a omezují se na uspokojování jeho psychologických očekávání. Také jisté šíření náboženských cest malých skupin, nebo dokonce jednotlivých osob, může spolu s náboženským synkretismem vést k tříštění a k nedostatku angažovanosti. Jedním z možných negativních důsledků procesu globalizace je tendence takovýto synkretismus zvýhodňovat¹³² a posilovat takové formy „náboženství“, které lidi vzájemně odcizují, místo aby je sblížovaly, a tak je vzdalují od reality. Zároveň občas přetrvávají kulturní a náboženská dědictví, jež svírají společnost ve strnulých společenských kastách, v magických pověrách nerespektujících důstojnost lidské osoby a v postojích podržujících člověka okultním silám. V takovém prostředí se láska a pravda prosazují jen obtížně, což je na překážku opravdovému rozvoji.

Je-li tedy na jednu stranu pravda, že pro rozvoj je zapotřebí náboženství a kultur různých národů, zůstává na druhou stranu pravdou i to, že je nutno náležitě rozlišovat. Náboženská svoboda neznamena náboženský indiferentismus ani to, že si jsou všechna náboženství rovna.¹³³ Rozlišovat mezi přínosy kultur a náboženství musí především ti, kdo vykonávají politickou moc, má-li se sociální komunita utvářet s ohledem ke společnému dobru. Toto rozlišování musí být založeno na kritériu lásky a pravdy. Protože je ve hře rozvoj lidských osob a národů, musí se brát v úvahu možnost emancipace a začleňování z pohledu opravdu univerzální lidské komunity. „Celý člověk a všichni lidé“ je kritériem i pro hodnocení kultur a náboženství. Křesťanství – náboženství „Boha, který má lidskou tvář“¹³⁴ – v sobě takové kritérium obsahuje.

56. Křesťanské náboženství i jiná náboženství mohou rozvoji přispět svým vlastním způsobem jen tehdy, má-li Bůh své místo také ve veřejné sféře, zvláště pak v její kulturní, společenské, ekonomické a především politické dimenzi. Sociální nauka církve se zrodila jako uplatnění nároku

¹³¹ Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Lumen gentium* (věroučná konstituce o církvi z 21. listopadu 1964), 1 [Dokumenty II. vatikánského koncilu, s. 37].

¹³² Srov. JAN PAVEL II., Promluva na otevřeném zasedání Papežské teologické akademie a Papežské akademie sv. Tomáše Akvinského (8. listopadu 2001), 3: *Insegnamenti* XXIV, 2 (2001), s. 676–677.

¹³³ Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY, *Dominus Jesus* (deklarace o jedinečnosti a spásonosné univerzalitě Ježíše Krista a církve z 6. srpna 2000), 22: AAS 92 (2000) 763–764 [Praha: Česká biskupská konference, 2000, s. 28]; TÁŽ, *Instrukce k některým otázkám ohledně působení a chování katolíků v politickém životě* (24. listopadu 2002), 8: AAS 96 (2004) 369–370 [Praha: Česká biskupská konference, 2003, s. 13–14].

¹³⁴ BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, 31: *loc. cit.*, 1010 [české vydání, s. 39]; TÝŽ, Promluva k účastníkům IV. národního sněmu Italské církve: *loc. cit.*, s. 465–477.

„statutu občanského práva“¹³⁵ pro křesťanské náboženství. Popírá-li se právo veřejně vyznávat své náboženství a zasazovat se o to, aby pravdy víry utvářely také veřejný život, má to negativní důsledky pro pravý rozvoj. Vylučování náboženství z veřejného prostoru, stejně jako druhý extrém, náboženský fundamentalismus, brání lidem setkávat se mezi sebou a spolupracovat na pokroku lidstva. Veřejný život tak přichází o motivaci a politický život získává utiskovatelskou a agresivní tvář. Hrozí pak, že lidská práva nebudou respektována buď proto, že budou zbavena svého transcendentního základu, nebo proto, že se nebude uznávat osobní svoboda. Sekularismus i fundamentalismus vylučují možnost plodného dialogu a prospěšné spolupráce mezi rozumem a náboženskou vírou. *Rozum stále potřebuje být očišťován vírou*: to platí i pro politický rozum, který nesmí být považován za všemohoucí. Obdobně *náboženství stále potřebuje být očišťováno rozumem*, aby ukazovalo svou vsutku lidskou tvář. Jakékoli přerušení tohoto dialogu s sebou nese velmi vysokou cenu pro rozvoj lidstva.

57. Plodný dialog mezi vírou a rozumem může učinit působivějším dílo lásky ve společnosti a zároveň tvoří nejvhodnější rámec pro podněcování *bratrské spolupráce mezi věřícími a nevěřícími* v jejich společném závazku pracovat pro spravedlnost a pokoj lidské rodiny. V pastorální konstituci *Gaudium et spes* koncilní otcové potvrdili: „Věřící i nevěřící jednomyslně soudí, že všechno na světě má být zaměřeno k člověku jako svému středu a vyvrcholení.“¹³⁶ Pro věřící není svět plodem náhody nebo nutnosti, ale Božího plánu. Odtud pro věřící vychází povinnost sjednocovat své úsilí se všemi muži a ženami dobré vůle, patřícími k jiným náboženstvím nebo nevěřícími, aby tento náš svět skutečně odpovídal božskému plánu – žít jako jedna rodina před zraky Stvořitele. Zvláštním projevem lásky a hlavním kritériem bratrské spolupráce věřících a nevěřících je nepochybně *zásada subsidiarity*,¹³⁷ výraz nezczizitelné lidské svobody. Subsidiarita je především pomoc lidské osobě skrze autonomii zprostředkujících skupin. Tato pomoc je nabízena tehdy, když jednotlivci nebo skupiny nejsou s to konat z vlastních sil, a vždy v sobě zahrnuje emancipační cíle, protože tím, že dbá na přebírání odpovědnosti, podporuje svobodu a spoluúčast. Subsidiarita respektuje důstojnost lidské osoby, v níž spatřuje subjekt, který je vždy schopen dávat něco druhým. Tím, že uznává vzájemnost jako nejvnitřnější jádro lidské bytosti, je účinným protilekem proti jakékoli formě paternalistického sociálního systému. Subsidiarita je schopna brát v potaz jak mnohotvárné členění úrovní – a tedy i pluralitu subjektů –, tak i jejich koordinaci. Zásada subsidiarity se tedy obzvlášť hodí pro zvládnání globalizace i pro její nasměrování k pravému rozvoji člověka. Nemá-li se globalizace stát nebezpečnou univerzální mocí tyranského typu, *musí mít její řízení subsidiární povahu* a musí se členit do více stupňů na více úrovních, které vzájemně spolupracují. Globalizace zajisté potřebuje autoritu, pokud usiluje o globální společné dobro: tato autorita ale musí být organizována subsidiárně a polyarchicky,^{138*} ((*Cílem není jedna světová vláda, ale zachování mnoha vlád spolupracujících vzájemně tak, aby byly zachovány pravomoci vlád jednotlivých států a „veřejné autority kteréhokoli státu i jednotliví občané a zprostředkující skupiny mohli s větší jistotou vyřizovat své záležitosti, plnit své povinnosti a užívat svých práv“ Jan XXIII., Pacem in terris, 141. Poznámka české redakce.*)) aby neškodila svobodě a aby byla konkrétně účinná.

58. *Zásada subsidiarity musí zůstat v těsném spojení se zásadou solidarity a naopak.* Subsidiarita bez solidarity totiž upadá do sociálního partikularismu, zatímco solidarita bez subsidiarity sklouzává do paternalistického sociálního systému, který ponižuje toho, kdo je v nouzi. Toto všeobecné pravidlo je třeba mít neustále na zřeteli, když stojíme před otázkami týkajícími se

¹³⁵ JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 5: *loc. cit.*, 798–800 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 419–421]; srov. BENEDIKT XVI., Promluva k účastníkům IV. národního sněmu Italské církve: *loc. cit.*, s. 471.

¹³⁶ Čl. 12 [*Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 192].

¹³⁷ Srov. PIUS XI., encyklika *Quadragesimo anno* (15. května 1931), 79: AAS 23 (1931) 203 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 88]; JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 48: *loc. cit.*, 852–854 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 462–463]; srov. *Katechismus katolické církve*, čl. 1883.

¹³⁸ Srov. JAN XXIII., *Pacem in terris*, 140–141: *loc. cit.*, 274 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 213].

mezinárodní rozvojové pomoci. Tato pomoc totiž bez ohledu na úmysl dárců může někdy obyvatelstvo dané oblasti udržovat ve stavu závislosti, podporovat útlak ze strany místní vlády a vykořisťování uvnitř země, která pomoc přijímá. Ekonomická pomoc, má-li opravdu být pomocí, nesmí sledovat žádné druhotné cíle. Musejí do ní být zapojeny nejen vlády dotyčných zemí, ale také místní ekonomičtí činitelé i nositelé kultury v rámci občanské společnosti, včetně místních církví. Programy rozvojové pomoci musí v rostoucí míře nabývat rysů spoluúčasti a doplnění zdola. Je nutno zdůraznit, že nejcennějšími zdroji v zemích přijímajících rozvojovou pomoc, jsou lidské zdroje. To je skutečný kapitál, který musí růst, aby se nejchudším zemím zajistila opravdu autonomní budoucnost. Za připomenutí stojí také fakt, že hlavní pomocí pro rozvojové země v ekonomické oblasti je umožnit a usnadnit postupného pronikání jejich výrobků na mezinárodní trhy – to podpoří jejich plnou účast na mezinárodním ekonomickém životě. V minulosti příliš často rozvojová pomoc vytvářela pro produkty těchto zemí pouze marginální trhy. Příčinou tohoto stavu byl často nedostatek skutečné poptávky po těchto produktech: je proto nezbytné pomáhat těmto zemím zdokonalovat jejich produkty a lépe je přizpůsobovat poptávce. Kromě toho se ale někteří obávali konkurence dovozu – obvykle zemědělských – výrobků z ekonomicky chudých zemí. Navzdory tomu je třeba připomenout, že možnost přístupu na trh znamená pro tyto země velmi často záruku jejich krátkodobého i dlouhodobého přežití. Spravedlivý a vyvážený mezinárodní obchod se zemědělskými produkty může přinést výhody všem, na straně jak nabídky, tak poptávky. Je proto nejenom nezbytné orientovat tuto produkci obchodně, ale také stanovit mezinárodní obchodní pravidla, jež by ji podporovala, a posilovat financování rozvojové pomoci, aby se zvýšila produktivita těchto ekonomik.

59. *Rozvojová spolupráce se nesmí týkat pouze ekonomické dimenze: nabízí velkou příležitost i pro kulturní a lidská setkávání.* Pokud aktéři této spolupráce z ekonomicky rozvinutých zemí – jak se to někdy děje – neberou v úvahu kulturní identitu a hodnoty vlastní i druhé strany, pak nemohou navázat žádný smysluplný dialog s občany chudých zemí. A naopak, jestliže se tito občané nekriticky a bez rozlišení otevrou jakékoli kulturní nabídce, pak nejsou schopni převzít odpovědnost za svůj vlastní opravdový rozvoj.¹³⁹ Technologicky vyspělé společnosti nesmějí zaměřovat svůj technologický rozvoj s domnělou kulturní nadřazeností, ale musí v sobě objevit mnohdy zapomenuté ctnosti, jež v průběhu dějin umožnily jejich rozkvět. Rozvíjející se společnosti musí zůstat věrné tomu, co je v jejich tradicích opravdu lidské, a vyhnout se tomu, aby nad ně automaticky nadřazovaly mechanismy globalizované technologické civilizace. Ve všech kulturách existují jedinečné a rozmanité etické příbuznosti, které jsou výrazy jedné a téže, od Stvořitele chtěné lidské přirozenosti, které etická moudrost lidstva nazývá přirozeným zákonem.¹⁴⁰ Tento univerzální mravní zákon je pevným základem každého kulturního, náboženského a politického dialogu a umožňuje mnohotvárné pluralitě různých kultur, aby se neodtrhávaly od společného hledání pravdy, dobra a Boha. Přilnutí k tomuto zákonu, jenž je vepsán do lidských srdcí, je předpokladem každé konstruktivní sociální spolupráce. Ve všech kulturách existují břemena, od nichž je zapotřebí se osvobodit, a stíny, jichž je třeba se zbavit. Křesťanská víra, která se do kultur vtěluje a zároveň je přesahuje, může pomáhat jejich růstu v univerzálním soužití a solidaritě na globální úrovni i na úrovni komunity.

60. Při hledání řešení současné ekonomické krize *musí být rozvojová pomoc chudým zemím považována za opravdový nástroj k tvorbě bohatství pro všechny.* Jaký jiný projekt pomoci může předpokládat tak významný nárůst hodnoty – i z hlediska světové ekonomiky –, než je podpora národů, které se zatím nacházejí v počáteční či málo rozvinuté fázi svého ekonomického rozvoje? V

¹³⁹ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 10.41: *loc. cit.*, 262.277–278 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 232 a 243].

¹⁴⁰ Srov. BENEDIKT XVI., Promluva k členům Mezinárodní teologické komise (5. října 2007): *Insegnamenti* III, 2 (2007), s. 418–421; TÝŽ, Promluva k účastníkům Mezinárodního kongresu „O přirozeném mravním zákoně“ (Papežská Lateránská univerzita Řím, 12. února 2007): *Insegnamenti* III, 1 (2007), s. 209–212.

tomto ohledu by měly ekonomicky rozvinuté státy učinit vše, co je v jejich silách, aby ze svého hrubého domácího produktu vyčlenily větší částky na rozvojovou pomoc a aby přitom dodržely závazky přijaté mezinárodním společenstvím. Mohou toho dosáhnout tím, že vnitřně přehodnotí systémy sociálních politik, kdy na ně uplatní zásadu subsidiarity a vytvoří lépe integrovaný systém sociální péče s aktivní účastí soukromých subjektů a občanské společnosti. Tímto způsobem je možno zlepšit sociální služby i zabezpečení a zároveň – tím, že se odstraní plýtvání a zneužívání dávek – ušetřit zdroje, určené pro mezinárodní solidaritu. Systém sociální solidarity, založený na větší spoluúčasti a větší propojenosti, méně zbyrokratizovaný, ale dobře koordinovaný, by umožnil využít množství dosud dřímající energie i ve prospěch solidarity mezi národy.

Jedna z možností rozvojové pomoci spočívá v efektivním zavedení takzvané daňové subsidiarity, umožňující občanům rozhodovat o určení části jejich daní do státní pokladny. Pokud to nevede k degeneraci formou prosazování partikulárních zájmů, může to pomoci rozvinout některé formy sociální solidarity zdola, což může být prospěšné i na poli rozvojové solidarity.

61. Širší solidaritu na mezinárodní úrovni je možno vyjádřit – a to i v podmínkách ekonomické krize – především další podporou *lepšího přístupu ke vzdělání*, jež je zároveň základní podmínkou účinnosti samotné mezinárodní spolupráce. Slovem „vzdělání“ se nemíní jenom školní výuka nebo odborný výcvik – což jsou oba jistě důležité faktory rozvoje –, ale úplná formace osoby. V této souvislosti je třeba zdůraznit jeden problematický aspekt: Aby se mohlo vzdělávat, je třeba vědět, co je lidská osoba, je třeba znát její přirozenost. Šíří-li se relativistické chápání lidské přirozenosti, staví to vzdělání, zvláště mravní výchovu, před vážné problémy: vznikají tak škody v univerzálním rozsahu. Když se ustupuje tomuto druhu relativismu, všichni se stávají chudšími, což má negativní následky i na účinnost pomoci nejpotřebnějším národům. Tyto národy nepotřebují jen ekonomické nebo technické prostředky, ale i pedagogické metody a prostředky, pomáhající v jejich plné lidské realizaci.

Jako příklad toho, jak je tento problém důležitý, může posloužit fenomén *mezinárodního turismu*,¹⁴¹ který může být významným činitelem ekonomického rozvoje a kulturního růstu, ale může se proměnit i v příčinu vykořisťování a morálního úpadku. Současná situace nabízí jedinečnou příležitost, aby ekonomické aspekty rozvoje – tedy příliv peněz a vznik významných zkušeností s podnikáním na daném místě – byly provázány s aspekty kulturními, především se vzděláváním. V mnoha případech k tomu dochází, ale v mnoha dalších má mezinárodní turismus negativní výchovný vliv jak na turisty, tak na místní obyvatelstvo. To je totiž často konfrontováno s nemorálním, ba perverzním jednáním, jak je tomu v případě takzvané sexuální turistiky, jíž je obětována řada lidí, včetně mladistvých. S bolestí je třeba říci, že k tomu často dochází s podporou místních vlád a za mlčení vlád těch zemí, odkud turisté pocházejí; spoluvinu pak nesou i ti, kdo v tomto sektoru podnikají. Ale ani když k takovýmto extrémním případům nedochází, je mezinárodní turismus často prožíván konzumním a hedonistickým způsobem, jako forma útěku, provozovaná způsoby typickými pro zemi původu turistů, což vše znesnadňuje opravdové setkání mezi lidskými osobami a kulturami. Musíme mít na mysli jiný typ turismu, který je schopen podporovat opravdové vzájemné poznávání, aniž se tím něco ubírá odpočinku a zdravé zábavě. Tento typ turismu má být podporován také prostřednictvím těsnějšího propojení zkušeností s mezinárodní spoluprací a s podnikáním pro rozvoj.

62. Dalším aspektem integrálního lidského rozvoje, který si zasluhuje pozornost, je fenomén *migrace*. Člověk je otřesen tím, kolika lidí se týká, jaké společenské, ekonomické, politické, kulturní a náboženské problémy vyvolává i před jaké dramatické výzvy staví jednotlivé národy i mezinárodní společenství. Můžeme říci, že stojíme před společenským fenoménem epochální

¹⁴¹ Srov. BENEDIKT XVI., Promluva k představitelům Thajské biskupské konference při jejich návštěvě *ad limina* (16. května 2008): *Insegnamenti* IV, 1 (2008), s. 798–801.

povahy: abychom se s ním odpovídajícím způsobem vyrovnali, je třeba odvážné a prozíravé politiky mezinárodní spolupráce. Taková politika se musí odvíjet od těsné spolupráce mezi zeměmi, z kterých migranti pocházejí, a zeměmi, které je přijímají. Doprovázet by ji měly odpovídající mezinárodní předpisy, schopné harmonizovat různé legislativní systémy, které musí zohledňovat ochranu nároků a práv jak migrujících osob a rodin, tak cílových zemí migrantů. Žádná země nemůže dnešním problémům spojeným s migrací čelit sama. Všichni jsme svědky tíživých bolestí, strádání a očekávání, provázejících příliv migrantů. Řídit tento fenomén je, jak známo, složité; je ale přesto jisté, že zahraniční dělníci, navzdory obtížím spojeným s jejich integrací, svou prací významně přispívají k ekonomickému rozvoji hostitelských zemí, a kromě toho i zemím svého původu, kam posílají peníze. Tito dělníci samozřejmě nemohou být považováni za zboží nebo za pouhou pracovní sílu. Nemá se s nimi proto zacházet jako s jakýmkoli jiným výrobním činitelem. Každý migrant je lidskou osobou, která sama o sobě má nezcizitelná základní práva, jež musí respektovat všichni a za všech okolností.¹⁴²

63. Při úvahách o problematice rozvoje nelze nezdůraznit přímou spojitost *chudoby a nezaměstnanosti*. Chudí jsou v mnoha případech výsledkem *porušování důstojnosti lidské práce*: jednak tím, že jsou omezovány jejich možnosti (nezaměstnaností či podzaměstnaností), jednak tím, že bývá zlehčována „hodnota práce i práv, jaká z ní vyplývají, zvláště práva na spravedlivou mzdu, na zabezpečení osoby pracujícího a jeho rodiny“.¹⁴³ Proto už 1. května 2000, u příležitosti *Jubilea dělníků*, vyzval můj ctihodný předchůdce Jan Pavel II. k vytvoření „světové koalice za důstojnou práci“¹⁴⁴ a podpořil strategii Mezinárodní organizace práce. Tomuto záměru, který je touhou rodin ve všech zemích světa, se dostalo silné morální odezvy. Co znamená slovo „důstojnost“, užitě v souvislosti s prací? Znamená práci, která je výrazem bytostné důstojnosti každého muže i ženy v každé společnosti: práci svobodně zvolenou, která účinně spojuje pracující muže i ženy s rozvojem jejich komunity; práci, která umožňuje pracujícím požívat respektu a být uchráněn před jakoukoli diskriminací; práci, která umožňuje uspokojit potřeby rodin a zajistí školní výchovu dětí, aniž jsou samy nuceny pracovat; práci, která umožňuje pracujícím svobodně se organizovat a dá zaznít jejich hlasu; práci, která ponechává dostatek prostoru na hledání vlastních kořenů v osobní, rodinné a duchovní rovině; práci, která pracujícím zaručuje důstojné živobytí, poté co odejdou do důchodu.

64. Při uvažování o tématu práce je vhodné připomenout, jak naléhavé je, aby se *odborové organizace pracujících* – které církve vždy povzbuzovala a podporovala – otevíraly novým perspektivám, jež se objevují v pracovní oblasti. Pokud překonají svá vlastní kategoriální omezení, jsou odborové organizace povolány starat se o nové problémy v naší společnosti: mám na mysli například komplex otázek, které odborníci ze společenských věd popisují jako konflikt mezi člověkem jako pracujícím a jako spotřebitelem. Není nutné souhlasit s tezí, že ústřední postavení dnes už nemá pracující, nýbrž spotřebitel, ale přesto se zdá, že tato oblast představuje pro odbory prostor pro nové zkušenosti. Globální rámec, v němž se práce rozvíjí, si žádá, aby národní odborové organizace, které se soustředí převážně na obhajobu zájmů svých členů, obrátily svou pozornost i k těm, kteří jejich členy nejsou, především na pracující z rozvojových zemí, v nichž bývají často pošlapávána sociální práva. Obrana těchto pracujících, podpořená vhodnými iniciativami vůči zemím jejich původu, dovolí odborovým organizacím vyzdvihnout skutečné etické a kulturní důvody, jež jim v různém společenském a pracovním kontextu umožnily stát se rozhodujícím činitelem rozvoje. Tradiční nauka církve, přesně rozlišující mezi rolemi a funkcí odborů a politiky, tedy i nadále zůstává v platnosti. Toto rozlišování dovoluje odborovým organizacím objevit v

¹⁴² Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO PASTORACI MIGRANTŮ A LIDÍ NA CESTÁCH, *Erga migrantes caritas Christi* (instrukce o Kristově lásce k migrantům z 3. května 2004): AAS 96 (2004) 762–822 [Praha: Česká biskupská konference, 2006].

¹⁴³ JAN PAVEL II., *Laborem exercens*, 8: *loc. cit.*, 594–598 [*Sociální encyklika 1891–1991*, s. 314–316].

¹⁴⁴ JAN PAVEL II., Pozdrav na konci eucharistické slavnosti při *Jubileu dělníků* (1. květen 2000), 2: *Insegnamenti XXIII*, 1 (2000), s. 720.

občanské společnosti prostředí, které lépe vyhovuje jejich tak potřebné aktivitě při ochraně a podpoře světa práce, zejména ve prospěch vykořisťovaných a nikým nezastupovaných pracovníků, od jejichž žalostné situace společnost odvrací oči.

65. Dále je třeba, aby se *finanční sektor*, jehož špatným užíváním byla poškozena reálná ekonomika, po nezbytné obnově struktur a způsobů fungování znovu stal *nástrojem zaměřeným na lepší tvorbu bohatství a rozvoj*. Celá ekonomika a veškeré financování – nejen některé jeho segmenty – musí být jako nástroje užívány eticky, aby vytvářely vhodné podmínky pro rozvoj člověka a národů. Je jistě užitečné, za některých okolností dokonce naprosto nevyhnutelné, aby vznikaly finanční iniciativy, v nichž převládá humanitární dimenze. Nesmí se přitom ale zapomínat, že k podpoře opravdového rozvoje musí být zaměřen celý finanční systém. Především je třeba, aby úmysl konat dobro nebyl stavěn do protikladu vůči schopnosti efektivně vyrábět zboží. Pracovníci finančního sektoru musí znovuobjevit vlastní etický základ své činnosti, tak aby nezneužívali sofistikovaných nástrojů, jež mohou sloužit ke klamání střadatelů. Správný úmysl, transparentnost a snaha o dobré výsledky jsou vzájemně slučitelné a nesmějí se nikdy oddělovat. Je-li láska vynalézavá, umí najít i nástroje, jež budou sledovat prozíravé a spravedlivé hospodaření, jak to jasně ukazuje zkušenost úvěrových družstev.

Jak regulace finančního sektoru, která poskytuje nejslabším subjektům záruky a zabraňuje skandálními spekulacím, tak pokusy o nové formy financování, určené přednostně k podpoře rozvojových programů, jsou pozitivní zkušenosti, které je třeba prohloubit, podporovat a spolu s tím apelovat na *vlastní odpovědnost střadatele*. Dále je třeba posílit a zdokonalit *zkušenost mikrofinancování*, která má své kořeny v myšlenkách a díle občanských humanistů – zejména mám na mysli působení *Monti di Pietà*.^{*} Je to tím naléhavější v dnešní době, kdy finanční problémy mohou dramaticky dolehnout na řadu nejzranitelnějších skupin obyvatelstva, které je třeba ochránit před nebezpečím lichvy a ztrátou naděje. Nejslabší subjekty je třeba naučit bránit se lichvě, a stejně tak je třeba chudé národy vychovávat k tomu, aby získávaly skutečné výhody z mikrokreditů: tak lze předcházet vykořisťování v obou těchto oblastech. Jelikož nové formy chudoby existují i v bohatých zemích, může mikrofinancování poskytnout konkrétní pomoc při vytváření nových iniciativ a sektorů ve prospěch slabších sociálních vrstev i ve fázi možného chudnutí celé společnosti.

66. Globální provázanost dala vzniknout nové politické moci: *spotřebitelům a jejich sdružením*. Jde o fenomén, který si zasluhuje hlubší zkoumání: obsahuje pozitivní prvky, jež je třeba povzbuzovat, ale také krajnosti, jimž je třeba se vyhnout. Je dobré, když si lidé uvědomí, že nakupovat je vždy mravní, a nejen ekonomický úkon. Existuje tedy přesně vymezená *společenská odpovědnost spotřebitelů*, která jde ruku v ruce se společenskou odpovědností podniku. Spotřebitelé musí být neustále vychovávaní¹⁴⁵ pro svou každodenní roli, kterou mohou vykonávat s úctou k morálním zásadám, aniž se tím umenšuje vnitřní ekonomická racionalita obsažená v úkonu nakupování. I v oblasti nákupů, zvláště v současné době, kdy se může snížit kupní síla a lidé budou muset žít střídměji, je nezbytné vydat se novými cestami, jako jsou například nákupní a spotřební družstva, která existují od 19. století, také díky iniciativě katolíků. Podpora nových způsobů obchodování s produkty ze zaostalých oblastí planety může tanním výrobcům pomoci, pokud se jim při tom zaručí slušná mzda. Musí se přitom splnit určité podmínky: trh bude skutečně transparentní; výrobcům se dostane nejen větších zisků, ale také lepšího vzdělání, profesionality a technologie; a konečně

^{*} *Finanční instituce, zakládané od konce středověku z iniciativy františkánského řádu, poskytovaly zpravidla na zástavu krátkodobé úvěry buď na žádný, nebo jen velmi malý úrok. Obyvatelstvo bylo díky nim chráněno před náhlou platební neschopností a nebezpečím lichvy. Působily v daném městě a regionu: těsnou provázaností s místními vkladateli a aktivitami stimulovaly rozvoj místních komunit. Jde o předchůdce mikroúvěrů, jež známe z 20. století. Další informace www.fondazioneelmonte.it. Poznámka české redakce.*

¹⁴⁵ JAN PAVEL II., *Centesimus annus*, 36: *loc. cit.*, 838–840 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 450–451].

obchodování v rozvojových oblastech nesmí být svazováno s prosazováním žádných stranickoideologických vizí. Významnější úloha spotřebitelů – nejsou-li manipulováni spotřebitelskými sdruženími, které je ve skutečnosti nezastupují – je žádoucí jako faktor ekonomické demokracie.

67. Tváří v tvář nezadržitelnému růstu globální vzájemné závislosti a uprostřed probíhající světové recese je silně pocíťována potřeba reformy *Organizace spojených národů* a *mezinárodní ekonomické a finanční architektury*, aby se pojmu rodina národů dostávalo konkrétních obrysů. Někteří lidé také cítí nutnost najít nové formy pro uskutečňování zásady „odpovědnosti za ochranu“¹⁴⁶ a pro to, aby při hledání společných řešení byl účinnější hlas přiznán i chudším národům. Zdá se to potřebné s ohledem na politické, právní a ekonomické uspořádání, které by posilovalo a orientovalo mezinárodní spolupráci k solidárnímu rozvoji všech národů. Řídit světovou ekonomiku, obnovit ekonomiky zasažené krizí, a tak zabránit zhoršení současné krize, které by vedlo k ještě větším nerovnostem; vhodným způsobem zabezpečit celkové odzbrojení, dostatek jídla a mír; zajistit ochranu životního prostředí a regulovat migrační pohyby – to všechno si naléhavě žádá existenci opravdové *světové politické autority*, která byla navržena už mým předchůdcem, blahoslaveným Janem XXIII. Tato autorita by se musela řídit právem, důsledně se držet zásad subsidiarity a solidarity, být zaměřena na uskutečňování společného dobra¹⁴⁷ a *zasazovat se o uskutečňování opravdového integrálního rozvoje, inspirovaného hodnotami lásky v pravdě*. Tato autorita by také musela být uznávána všemi a mít v rukou účinnou moc, aby každému zaručila bezpečnost, dodržování spravedlnosti a respektování práv.¹⁴⁸ Pochopitelně, že musí mít pravomoci, aby si u jednotlivých stran zjednala respekt k vlastním rozhodnutím, stejně jako k opatřením dohodnutým a přijatým na různých mezinárodních fórech. Pokud se tak nestane, pak je mezinárodní právo navzdory velkým pokrokům dosaženým na různých polích ohroženo, protože bude podmíněno mocenskou rovnováhou nejsilnějších aktérů. Integrální rozvoj národů a mezinárodní spolupráce vyžadují, aby byl pro řízení globalizace¹⁴⁹ ustanoven vyšší stupeň mezinárodního uspořádání, založený na subsidiaritě, a aby konečně došlo k uskutečnění společenského řádu, který odpovídá mravnímu řádu, stejně jako k propojení mezi mravní a sociální sférou, mezi politikou a sférou ekonomickou a občanskou, jak to bylo načrtnuto už v Chartě Spojených národů.

Kapitola šestá

Rozvoj národů a technika

68. Rozvoj národů je niterně spojen s rozvojem každého jednotlivého člověka. Lidská osoba je svou přirozeností dynamicky zaměřena k vlastnímu rozvoji. Rozvoj přitom není pouze výsledkem přirozených mechanismů, protože každý ví, že je schopen dělat svobodná a odpovědná rozhodnutí. Rozvoj není ponechán ani naší libovůli, neboť všichni víme, že sama naše existence je nám darována, že nevznikáme sebezplením. Naše svoboda je v základě určena naším bytím a jeho omezeními. Žádný člověk nemůže své vědomí zcela libovolně vytvořit, ale všichni utváříme vlastní „já“ na základě „sebe“, jež nám bylo dáno. Nejenže nemůžeme disponovat druhými lidmi, ale nemůžeme disponovat ani sami sebou. *Rozvoj lidské osoby upadá, pokud si člověk nárokuje, že je jediným a vlastním tvůrcem sebe sama*. Analogicky upadá rozvoj národů, když se lidstvo domnívá,

¹⁴⁶ Srov. BENEDIKT XVI., Promluva k Valnému shromáždění Organizace spojených národů, New York (18. dubna 2008): *loc. cit.*, s. 618–626.

¹⁴⁷ Srov. JAN XXIII., *Pacem in terris*, 139–141: AAS 55 (1963) 293 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 213]; PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve*, 441 [české vydání, s. 279].

¹⁴⁸ Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 82 [*Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 256–257].

¹⁴⁹ Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, 43: *loc. cit.*, 574–575 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 399–400].

že může samo sebe znovutvořit pomocí „divů“ technologie. Stejně tak se ukazuje ekonomický rozvoj jako klamný a škodlivý, když se svěří „divům“ finančního světa, a tak podporuje nepřirozený a konzumní růst. Tváří v tvář tomuto prométheovskému nároku musíme posílit lásku ke svobodě, která není svévolná, ale tím, že uzná dobro, které ji předchází, se stává skutečně lidskou. K tomu je třeba, aby šel člověk do sebe a uznal základní normy přirozeného mravního zákona, který Bůh vepsal do jeho srdce.

69. Problém rozvoje je dnes těsně spjat s *technologickým pokrokem* a s jeho ohromujícími aplikacemi na biologickém poli. Technika – což je dobré zdůraznit – je skutečností hluboce lidskou, jež se váže k autonomii a svobodě člověka. V technice se vyjadřuje a potvrzuje nadvláda ducha nad hmotou. Lidský duch se tak může „více uvolněný z poroby věcí, snadněji povznést k uctívání Stvořitele a k nazírání na něho.“¹⁵⁰ Technika nám dovoluje ovládat materii, snižovat nebezpečí, šetřit námahu a zlepšovat životní podmínky. Odpovídá vlastnímu poslání lidské práce: v technice, díle svého ducha, rozpoznává člověk sám sebe a uskutečňuje své lidství. Technika je objektivním aspektem lidské činnosti,¹⁵¹ jejíž původ a důvod existence spočívá v prvku subjektivním: v člověku, který pracuje. Technika proto nikdy není jenom technikou. Ukazuje člověka a jeho touhu po rozvoji, je výrazem úsilí lidského ducha o postupné překonávání materiálních omezení. *Technika je v tomto ohledu součástí úkolu obdělávat a chránit zemi* (srov. Gn 2,15), který Bůh svěřil člověku. Je tudíž třeba, aby technika sloužila k posilování spojení mezi člověkem a životním prostředím, spojení, které má být zrcadlem Boží stvořitelské lásky.

70. Rozvoj technologií může svádět k myšlence, že si technika vystačí sama, když si člověk klade pouze otázku *jak*, ale bez povšimnutí ponechává mnohá *proč*, jež jsou popudem pro jeho jednání. Technika se tak jeví jako ambivalentní. Vznikla z lidské tvořivosti jako nástroj osobní svobody a je ji možno chápat jako projev absolutní svobody, oné svobody, která chce odhlížet od omezení, jež v sobě věci mají. Proces globalizace by mohl ideologie nahradit technikou:¹⁵² ona sama se stává ideologickou mocí a tak vystavuje lidstvo nebezpečí, že zůstane uzavřeno uvnitř určitého *a priori*, z něhož by nemohlo vyjít a setkat se s bytím a s pravdou. Kdyby k tomu došlo, pak bychom všichni jednotlivé situace v našem životě poznávali, vyhodnocovali a rozhodovali uvnitř technokratického kulturního horizontu, do něž bychom strukturálně patřili, a nenašli bychom nikdy jiný smysl než ten, který jsme vytvořili my sami. Tato představa dnes vyvolává silnou technicistní mentalitu, která klade rovnítko mezi tím, co je pravda, a tím, co je proveditelné. Je-li však jediným kritériem pravdy efektivita a užitečnost, rozvoj je tím automaticky popírán. Pravý rozvoj totiž nespočívá primárně v konání. Klíčem k rozvoji je rozum, který je schopen myslet technicky a zároveň chápat plně lidský smysl jednání člověka v horizontu celistvého smyslu bytí lidské osoby. I když člověk něco dělá pomocí satelitu nebo vzdáleného elektronického impulsu, přesto zůstává jeho jednání stále lidské: je výrazem jeho odpovědné svobody. Technika člověka silně přitahuje, protože ho zbavuje fyzických omezení a rozšiřuje jeho horizont. *Lidská svoboda je však ve vlastním smyslu sama sebou jen tehdy, pokud na okouzlení technikou odpovídá rozhodnutími, jež jsou plodem morální odpovědnosti.* Odtud plyne naléhavá potřeba výchovy k eticky odpovědnému užívání techniky. Je zapotřebí překročit fascinaci, kterou na člověka technika působí, a znovu si osvojit pravý smysl pro svobodu – ta nespočívá v opojení totální autonomií, ale v odpovědi na volání bytí, počínaje bytím, jímž jsme my sami.

71. Možnost, že se technická mentalita odchýlí od původního humanistického proudu, je dnes

¹⁵⁰ PAVEL VI., *Populorum progressio*, 41 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 243]; srov. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 57 [*Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 231–232].

¹⁵¹ Srov. JAN PAVEL II., *Laborem exercens*, 5: *loc. cit.*, 586–589 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 309–311].

¹⁵² Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, 29: *loc. cit.*, 420 [*Sociální encykliky 1891–1991*, s. 282].

patrná ve fenoménu technizace rozvoje a míru. Rozvoj národů je často považován za záležitost finančního inženýrství, otevření trhů, zrušení cel, investic do výroby či institucionálních reforem – vposled tedy za čistě technický problém. Všechny tyto oblasti jsou nanejvýš důležité, ale je zapotřebí se ptát, proč technická rozhodnutí fungují zatím jen relativně. Je třeba hledat hlubší důvody. Rozvoj nebude nikdy plně zaručen tržními nebo mezinárodněpolitickými silami, jež jsou do určité míry automatické a neosobní. *Rozvoj není možný bez poctivých lidí, bez ekonomů a politiků, kteří ve svém svědomí naléhavě pociťují požadavky společného dobra.* Nezbytná je jak profesní kompetence, tak mravní integrita. Získá-li navrch technika, dochází k záměně účelu za prostředky: za jediné kritérium své činnosti pak podnikatel považuje maximalizaci zisku, politik upevnění své moci, vědec výsledky svého zkoumání. A tak za sítí ekonomických, finančních či politických vztahů často přetrvává nepochopení, strádání a nespravedlnosti. Proud technických poznatků stále roste, ale těží z toho jen ti, kdo tyto poznatky vlastní, zatímco skutečná situace národů, které žijí mimo tento proud a jakoby stále v jeho stínu, zůstává nezměněna: ty reálnou šanci na emancipaci nemají.

72. Také mír se někdy ocitá v ohrožení, že bude považován za technický produkt, za výsledek pouhých smluv mezi vládami či iniciativ směřujících k zajištění účinné ekonomické pomoci. Je pravda, že *budování míru* vyžaduje trvalou síť diplomatických kontaktů, ekonomických a technologických výměn, kulturních setkání, dohod na společných projektech, stejně jako přijetí společných závazků, jež mají za cíl omezit válečné hrozby a vyvrátit z kořenů opakující se teroristické pokusy. Ale aby tyto snahy měly trvalý efekt, musí se opírat o hodnoty, jež svými kořeny tkví v pravdě o lidském životě. To znamená, že musí být slyšet hlas dotyčných národů a musí být brána v úvahu situace těchto národů, mají-li být jejich očekávání správně interpretována. Je třeba postavit se takřkajíc do jedné linie s obrovským množstvím jednotlivců, kteří svým anonymně vykonávaným úsilím podporují vzájemná setkání mezi národy a napomáhají rozvoji láskou a vzájemným porozuměním. Mezi těmi, kteří se podílejí na velkém úkolu dávat rozvoji a míru plně lidský smysl, jsou i věřící křesťané.

73. S technologickým rozvojem je spojen rostoucí vliv *hromadných sdělovacích prostředků*. Dnes je skoro nemožné představit si život lidské rodiny bez nich. Jsou v dobrém i ve zlém natolik součástí dnešního života, že se zdá být opravdu absurdní postoj těch, kdo trvají na jejich neutralitě, a odvozují z ní i požadavek autonomie vzhledem k jakékoli morálce týkající se lidských osob. Tyto názory, zdůrazňující přísně technickou povahu médií, často podporují i jejich podřízenost ekonomickým zájmům, zaměřeným na ovládnutí trhů a v neposlední řadě i vnucování kulturních modelů sloužících ideologické a politické moci. Média mají zásadní důležitost při určování změn ve způsobu vnímání a poznávání skutečnosti i samotné lidské osoby, a tak je nutné pozorně reflektovat jejich vliv, zvláště ve vztahu k etické a kulturní dimenzi globalizace a solidárního rozvoje národů. Ve shodě s tím, co si žádá správný přístup ke globalizaci a k rozvoji, *je třeba smysl a účel médií hledat na antropologickém základě*: mohou se stát faktorem humanizace nejen proto, že díky technologickému rozvoji nabízejí větší komunikační a informační možnosti, ale především proto, že – pokud jsou řízeny a organizovány ve světle obrazu člověka a společného dobra – odrážejí opravdu univerzální hodnoty. Sdělovací prostředky nepodporují svobodu ani nepůsobí ve prospěch globalizace rozvoje a demokracie pro všechny jenom proto, že zvětšují možnosti propojení mezi lidmi a šíření idejí. Aby se takových cílů dosáhlo, musí se média soustředit na povznesení důstojnosti lidských osob i národů, musí být výslovně ožívována láskou a pracovat ve službách pravdy, dobra a přirozeného i nadpřirozeného bratrství. Lidská svoboda je totiž vnitřně spojena s těmito vyššími hodnotami. Média mohou představovat významný přínos pro růst společenství lidské rodiny a *étosu* společností, když se stanou nástroji podporujícími univerzální účast na společném hledání toho, co je spravedlivé.

74. Primární a klíčovou oblastí kulturního zápasu mezi absolutním nárokem techniky a morální odpovědností člověka je dnes *bioetika*, v níž jde radikálním způsobem o samu možnost integrálního lidského rozvoje. V této velmi citlivé a rozhodující oblasti s dramatickou silou vyvstává základní otázka: Je člověk tvůrcem sebe sama, nebo závisí na Bohu? Zdá se, že vědecké objevy na tomto poli a možnosti technického zasahování postoupily tak kupředu, že nás staví před volbu mezi dvěma způsoby uvažování: Rozum otevřený vůči transcendenci, nebo rozum uzavřený do imanence. Stojíme před rozhodujícím „*bud’ – anebo’*“. Racionalita na sebe sama soustředěného technického jednání se však jeví jako iracionální, protože v sobě obsahuje rozhodné odmítnutí smyslu a hodnoty. Není náhoda, že uzavírání se transcendenci naráží na obtíže při úvahách: Jak mohlo bytí vzniknout z ničeho? Jak se mohla z náhody zrodit inteligence?¹⁵³ Tváří v tvář těmto dramatickým problémům si rozum a víra vzájemně pomáhají. Pouze společně zachrání člověka. *Rozum bez víry – spoután pouhým technickým konáním – je odsouzen k tomu, že se ztratí v iluzi vlastní všemohoucnosti. Víře bez rozumu hrozí, že se odcizí konkrétnímu životu lidí.*¹⁵⁴

75. Už Pavel VI. poznal a ukázal globální dimenzi sociální otázky.¹⁵⁵ Když dnes kráčíme v jeho stopách, je třeba říci, že *sociální otázka se stala otázkou radikálně antropologickou*: v tom smyslu, že v sobě obsahuje možnost život – který je díky biotechnologiím stále více pod lidskou kontrolou – nejen chápat, ale také s ním manipulovat. V dnešní kultuře, která z velké části ztratila smysl pro nadpřirozeno a která se domnívá, že musí odhalit všechna tajemství, protože se dospělo až ke kořeni života, se objevily a prosazují oplodnění ve zkumavce (*in vitro*), výzkum na embryích, možnosti lidského klonování a hybridů. Zde absolutní nárok techniky dochází svého vrcholného výrazu. V tomto typu kultury je svědomí přizváno jen k tomu, aby bralo na vědomí čistě technické možnosti. Nelze podceňovat znepokojující scénáře budoucnosti člověka a nové mocné nástroje, jež má k dispozici „kultura smrti“. K tragické a velmi rozšířené ráně potratů lze do budoucna přidat – ale zaobaleně to *in nuce* existuje už dnes – systematické eugenické plánování porodnosti. V opačném směru se prosazuje *mens euthanastica* (myšlení nakloněné eutanazii): je to neméně scestný projev nadvlády nad životem, který je už za určitých okolností považován za nehodný žití. Za těmito scénáři stojí kulturní postoje, které popírají lidskou důstojnost. A naopak, tyto praktiky mají živit materialistické a mechanistické pojetí lidského života. Kdo změní negativní účinky této mentality na rozvoj? Jak je možné být překvapen lhostejností k degradaci člověka, je-li lhostejnost charakteristická dokonce i pro náš postoj k tomu, co je lidské a co ne? Zarážející je svévolná selektivnost v tom, co se dnes předkládá jako hodné respektu. Mnozí jsou pohoršeni okrajovými záležitostmi, a přitom zjevně tolerují neslýchané nespravedlnosti. Zatímco chudí celého světa stále klepou na brány blahobytu, bohatému světu hrozí, že toto klepání na svou bránu už neuslyší, protože jeho svědomí dnes není schopno rozeznat, co je lidské. Bůh zjevuje člověku jeho samotného; rozum a víra spolupracují na tom, aby člověku ukázaly dobro jen tehdy, když je chce vidět; přirozený zákon, v němž se odráží stvořitelství Rozum, zjevuje velikost člověka, ale i jeho bídu, pokud nepřijme volání morální pravdy.

76. Jedním z aspektů moderního technicistního ducha je tendence chápat problémy a hnutí spojené s vnitřním životem jen z psychologického hlediska, nebo je dokonce redukovat na hledisko neurologické. Nitro člověka je tak vyprazdňováno a postupně se ztrácí vědomí ontologické soudržnosti lidské duše, kterou dovedli do hloubky zkoumat svatí. *Problém rozvoje je těsně spjat také s naším pojetím lidské duše*, protože naše „já“ začalo být redukováno na psyché a zdraví duše zaměňováno za emocionální pohodu. Tato zjednodušení pocházejí z hlubokého nepochopení

¹⁵³ Srov. BENEDIKT XVI., Promluva k účastníkům IV. národního sněmu Italské církve: *loc. cit.*, s. 465–477; TÝŽ, Homilie při mši svaté na Islinger Feld (Řezno, 12. září 2006): *loc. cit.*, s. 252–256.

¹⁵⁴ Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY, *Dignitas personae* (instrukce o některých otázkách bioetiky z 8. září 2008): AAS 100 (2008) 858–887 [česky: Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009].

¹⁵⁵ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 3: *loc. cit.* [Sociální encykliky 1891–1991, s. 229–230].

duchovního života a přehlíží skutečnost, že rozvoj jednotlivců i národů závisí rovněž na řešení problémů duchovní povahy. *Rozvoj musí zahrnovat nejen materiální růst, ale i růst duchovní, protože lidská osoba je „jednota duše a těla“¹⁵⁶ zrozená stvořitelkou Boží láskou a předurčená k věčnému životu. Lidská bytost se rozvíjí tehdy, když prospívá na duchu, když její duše poznává sama sebe i pravdy, jež do ní v zárodku vtiskl Bůh, když vstupuje do dialogu se sebou samým i se svým Stvořitelem. Je-li člověk Bohu vzdálen, pak je neklidný a nemocný. Společenské a psychologické odcizení i mnohé neurózy, charakteristické pro společnosti blahobytu, odkazují také na příčiny duchovního řádu. Společnost blahobytu, materiálně rozvinutá, ale utlačující duši, sama o sobě nesměřuje k opravdovému rozvoji. Nové formy drogového otroctví a ztráta naděje, která postihuje tolik lidí, si žádají nejen sociologické a psychologické, ale především duchovní vysvětlení. Prázdnota, v níž se duše navzdory veškeré tělesné a psychické terapii cítí opuštěna, způsobuje utrpení. *Neexistuje úplný rozvoj a univerzální společné dobro, nebere-li se v potaz duchovní a morální dobro lidské osoby, jež je chápána ve své celistvosti duše i těla.**

77. Absolutní nárok techniky vede k neschopnosti vnímat to, co nelze vysvětlit pouhou materií. Přesto každý člověk zakouší množství nemateriálních a duchovních aspektů života. Poznání není jen materiální úkon: poznávané v sobě vždy skrývá něco, co překračuje empirické údaje. Každé naše poznání, i to nejjednodušší, je vždycky malý zázrak, nelze ho totiž nikdy plně vysvětlit s pomocí materiálních nástrojů, které k tomu užíváme. V každé pravdě je víc, než kolik jsme očekávali, v lásce, kterou přijímáme, je vždy něco, co v nás vzbuzuje úžas. Neměli bychom nikdy přestávat žasnout nad těmito divy. V každém poznání a v každém činu lásky duše člověka zakouší cosi „více“, co se velmi podobá daru, který přijímáme, výšině, do níž se cítíme povzneseni. Také rozvoj člověka i národů patří do této výšiny, bereme-li v úvahu duchovní dimenzi, která se nezbytně musí k tomuto rozvoji pojit, aby mohl být opravdový. Rozvoj vyžaduje nové oči a nové srdce, schopné *překonávat materialistický pohled na lidské události* a rozpoznat v rozvoji něco „více“, co technika dát nemůže. Na této cestě je možné sledovat integrální lidský rozvoj: jeho orientačním kritériem je hnací síla *lásky v pravdě*.

Závěr

78. Bez Boha člověk neví, kam má jít, ani není schopen pochopit, kdo je. Tváří v tvář obrovským problémům rozvoje národů, jež nás odrazují a vedou k malomyslnosti, nám přichází na pomoc slovo Pána Ježíše Krista, který nás učí: „Beze mne nemůžete dělat nic“ (*Jan 15,5*) a který nás povzbuzuje: „Já jsem s vámi po všechny dny až do konce světa“ (*Mt 28,20*). Tváří v tvář nesmírnému množství práce, kterou je třeba vykonat, nás podporuje víra v Boží přítomnost u těch, kdo se sjednocují v jeho jménu a pracují pro spravedlnost. Papež Pavel VI. nám v encyklice *Populorum progressio* připomněl, že člověk není schopen vlastní rozvoj řídit sám, protože opravdový humanismus nemůže založit na sobě. Jedině když vezmeme v úvahu, že jsme jako jednotlivci i jako komunita povoláni být součástí Boží rodiny jako jeho děti, budeme také schopni vytvářet nové vize a vynakládat nové síly ve službě opravdového integrálního humanismu. Největší silou ve službách rozvoje je proto křesťanský humanismus,¹⁵⁷ který oživuje lásku, dává se vést pravdou a jedno i druhé přijímá jako trvalý Boží dar. Disponibilita vůči Bohu nás činí otevřenými vůči bratřím a sestrám i vůči životu, chápanému jako radostné poslání v duchu solidarity. Naproti tomu ideologické uzavírání se Bohu a ateismus lhostejnosti, které zapomínají na Stvořitele a kterým hrozí, že budou opomíjet i hodnoty lidské, představují dnes jednu z největších překážek rozvoje. *Humanismus, který vylučuje Boha, je nehumánní humanismus.* Pouze humanismus otevřený

¹⁵⁶ DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 14 [Dokumenty II. vatikánského koncilu, s. 193].

¹⁵⁷ Čl. 42: *loc. cit.*, 278 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 243].

Absolutnu nás může vést při prosazování a uskutečňování forem společenského a občanského života – na poli struktur, institucí, kultury, étosu – a chránit nás před nebezpečím, že upadneme do momentálních módních trendů. Vědomí nezničitelné Boží lásky – ať jsme úspěšní či neúspěšní – nám je oporou v namáhavém a povznášejícím nasazení pro spravedlnost a rozvoj národů, při neustálé snaze o spravedlivé uspořádání lidských záležitostí. *Láska Boží nás vyzývá, abychom opustili to, co je omezené a pomíjející, dává nám odvahu jednat a neustále hledat dobro pro všechny*, třebaže se to neuskuteční hned a třebaže to, co se podaří nám, politickým autoritám a těm, kdo pracují v ekonomické oblasti, je vždy méně než to, po čem toužíme.¹⁵⁸ Bůh nám dává sílu bojovat a trpět z lásky k společnému dobru, protože on je naše Všechno, naše největší naděje.

79. *Rozvoj potřebuje křesťany s rukama vztaženými k Bohu* v gestu modlitby, křesťany, kteří si uvědomují, že láska naplněná pravdou, *caritas in veritate*, z níž vychází autentický rozvoj, není vytvořena námi, ale je nám darována. Proto i za těch nejobtížnějších a nejsložitějších okolností musíme umět nejen správně reagovat, ale především se obracet k jeho lásce. Rozvoj vyžaduje pozornost k duchovnímu životu, důkladné zamyšlení nad tím, jakou máme zkušenost s důvěrou v Boha, s duchovním bratrstvím v Kristu, s vírou v božskou Prozítelnost a Milosrdenství, s láskou a odpuštěním, se zřeknutím se sebe sama, s přijetím bližního, se spravedlností a pokojem. To vše je nezbytné k tomu, aby se „srdce z kamene“ změnila na „srdce z masa“ (Ez 36,26), aby se život na zemi stával „božským“, a tím i více hodným člověka. To vše *patří člověku*, protože člověk je subjektem své vlastní existence, a zároveň to *patří Bohu*, protože Bůh je na počátku a na konci všeho, co je hodnotné a co vede On k vykoupení: „Svět, život i smrt, to, co už tady je, i to, co teprve přijde, všechno je vaše. Vy však patříte Kristu a Kristus Bohu“ (1 Kor 3,22–23). Hlubokou touhou křesťana je, aby celá lidská rodina mohla vzývat Boha: „Otče náš!“ Kéž se ve spojení s jednorozeným Synem všichni lidé mohou učit modlit se k Otci a prosí ho slovy, která nás naučil sám Ježíš. Kéž ho posvěcují životem podle jeho vůle a mají pak i potřebný každodenní chléb. Kéž mají pochopení a jsou velkorysí vůči svým dlužníkům, kéž nejsou vystavováni přílišným pokušením a jsou vysvobozeni od zlého (srov. Mt 6,9–13).

Na závěr *Roku svatého Pavla* bych rád toto přání vyjádřil slovy samotného Apoštola z jeho *listu Římanům*: „*Láska ať je bez přetvářky. Mějte v ošklivosti zlo, přidržujte se dobra. V bratrské lásce se navzájem mějte srdečně rádi, v uctivosti předcházejte jeden druhého*“ (Řím 12,9–10). Kéž nás Panna Maria, kterou papež Pavel VI. prohlásil za Matku Církve (*Mater ecclesiae*) a kterou křesťanský lid uctívá jako Zrcadlo spravedlnosti (*Speculum iustitiae*) a Královnu míru (*Regina pacis*), chrání a kéž nám svou nebeskou přimluvou vyprosí sílu, naději a radost nezbytnou k tomu, abychom i nadále s velkodušnou oddaností uskutečňovali závazek „všestranného rozvoje celého člověka a celého lidstva“.¹⁵⁹

Dáno v Římě u Svatého Petra dne 29. června 2009, na slavnost svatých apoštolů Petra a Pavla, v pátém roce mého pontifikátu

Benedikt XVI.

¹⁵⁸ Srov. BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, 35: *loc. cit.*, 1013–1014 [české vydání, s. 42–44].

¹⁵⁹ *Populorum progressio*, 42: *loc. cit.*, 278 [Sociální encykliky 1891–1991, s. 243].

Benedikt XVI.

Caritas in veritate

Láska v pravdě

Encyklika o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě

z 29. června 2009

Z italského originálu přeložil Milan Glaser

Spolupráce na překladu Pavel Mareš

Vydalo Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří v roce 2009 jako svou 1525. publikaci

Odpovědný redaktor Pavel Mareš

Odborné konzultace Prokop Brož, Cyril Martinek, Michael Martinek, Lubomír Mlčoch

Spolupráce Jiří Kratochvíl, Tomáš Mrňávek